

Vidék és város: kölcsönösen összetartozó színterek? Térbeelési gyakorlatok a 21. század elején – egy szatmári példa¹

Kivonat

A 21. század elején vajon milyen lehet 20-30 év körüli fiataloként élni egy román–magyar határhoz közeli, kb. 2000 fős magyar településen? Hogyan jelenik meg vidék és város viszonya a helyi fiatalok elbeszélésében? Milyen vidék- és városképek uralják történeteiket? A mindennapok vajon hogyan képeződnek le a térhasználatban? Milyen összefüggések figyelhetők meg a térhasználatra és térbeelésre vonatkozó társadalmi gyakorlatokban vidék és város között?

Mindezeknek a kérdéseknek a tanulmányozása megerősítette bennünk azt, hogy a 21. század elején a magyar kulturális antropológiában és néprajztudományban is érdemes újragondolni vidék és város viszonyát, újraértelmezni a kettő kapcsolatát. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy módszertani szempontból is érdemes átgondolni napjaink lokális társadalmának kutatását. Megállapításaink egyaránt épülnek a témába vágó nemzetközi és magyar szakirodalomban – elsősorban a kortárs kulturális antropológiában és a néprajzban, illetve részben a vidékszociológiában – ismert elméleti és módszertani alapokra, valamint a 2012–2014-ben a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tyukodon végzett etnográfiai terepmunka tapasztalataira.

A 21. század elején kortárs társadalmunk rendkívül komplex, ami érvényes vidék és város viszonyára is, ennél fogva célszerű lehet az etnográfiai kutatás látószögét, ha tetszik, terét, kitágítani. Azaz érdemes lehet a lokális életvilágot és a helyiek által rendszeresen használt színtereket – beleértve akár a városi és egyéb közeli falusi, akár az online világokat is – együtt vizsgálni és értelmezni. Munkánk egy ennek megvalósítására tett kísérlet, ami a kritikai antropológia gyakorlatához kapcsolódva egyaránt tartalmazza a tanulságokat és a hiányosságokat, hiszen egyetlen kísérlet sem lehet mentes ezektől.

Kulcsszavak: vidék és város, reprezentáció, térhasználat, kritikai antropológia, terepmunka, több színterű etnográfia

Abstract. The Rural and the Urban: Interconnected Sites? Praxis of Using Diverse Social Spaces Today – an Example of a Hungarian Settlement

What is it like to live in a village of about 2000 inhabitants near the Hungarian-Romanian border for young people between the age of 20 and 30? How the relationship between the rural and the urban is represented in their narratives depicting their everyday life? What kind of rural and urban images are dominant in their stories? How everyday life is reflected in the use of diverse social and cultural spaces? What sort of interconnections can one observe between the rural and the urban, concerning the social praxis of using different social spaces?

¹ A tanulmány elkészítéséhez szükséges kutatást az MTA–DE Néprajzi Kutatócsoport támogatása és Lajos Veronika Bolyai János Kutatási Ösztöndíja tette lehetővé.

While studying these problems we have come to the conclusion that as a new millennium begins it's worth reconsidering the relationship between the rural and the urban and reinterpreting their connections both in the field of Hungarian cultural anthropology and European ethnology. We have also realised that it is worth taking a closer look at the methodology of studying local societies today. Our observations are built on theoretical and methodological findings, Hungarian and international as well, primarily from the domain of cultural anthropology, European ethnology and rural sociology, and they are based on the data and experience of an ethnographic fieldwork carried out in a Hungarian settlement, Tyukod between 2012 and 2014.

At present our contemporary society is exceedingly complex, which also applies to the relationship between the rural and the urban. Therefore, it seems quite necessary to widen our perspective or the field of ethnographic research. That is to say, it can be rewarding to develop an analytical and theoretical framework that treats the local social lifeworld and the diverse sites used by locals (including the rural, the urban as well as the online ones) together in research and interpretation as different parts of a single complex. Our work is a pilot project for the achievement of the above mentioned aims, one that, in connection to the practice of critical anthropology, contains both the lessons and the shortcomings of such an endeavour.

Keywords: rurality and urbanity, representation, use of space, critical anthropology, fieldwork, multi-sited ethnography

BEVEZETÉS

A vidék mibenlétének kérdésével egyaránt foglalkoznak kulturális antropológusok, néprajzosok, szociológusok, közgazdászok, agrárszakemberek, vidékfejlesztők és még sorolhatnánk a különböző tudományterületeket. Jelen tanulmány első felében a kulturális antropológia, illetve rokonterülete, a néprajz és a vidékszociológia vonatkozó, elsősorban a kortárs kontextust tárgyaló szakirodalmát tekintjük át, második felében pedig a 2012–2014-ben a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tyukodon végzett etnográfiai terepmunka tapasztalatait elemezzük. Mindeközben a kritikai antropológia gyakorlatának megfelelően saját kutatói tevékenységünkre is reflektálunk.

Munkánk két kutatási kérdése a következő volt: 1. Mit jelent a 21. század elején 20-30 év körüli fiatakként élni egy kb. 2000 fős magyar településen nem messze a román–magyar határtól? Van-e jelentősége ez utóbbinak, avagy a határ közelsége milyen formában befolyásolja a helyi fiatalok életét? 2. A mindennapok vajon hogyan képeződnek le a tyukodi fiatalok térhasználatában? Ezek megválaszolása érdekében szükségesnek ítéltük elkülöníteni egyrészt azt, hogy a tyukodi fiatalok milyen sajátosságokat társítanak a vidékhez és a városhoz, vagyis azt, hogy elbeszéléseiket milyen vidék- és városrepresentációk uralják. Másrészt azt, hogy a tyukodi fiatalok mindennapjait meghatározó vidéki és városi színterek között milyen összefüggések és a térhasználattal kapcsolatos társadalmi gyakorlatok figyelhetők meg. Ennek érdekében azt is megvizsgáltuk, hogy a beszélgetőtársak társadalmi térhasználatában milyen szerepet tölt be Tyukod a közeli városokhoz (Mátészalkához és Csengerhez) és az egyéb településekhez (pl. Pátyodhoz, Csengersimához, Urához) viszonyítva.

Tanulmányunkban egyrészt amellet érvelünk, hogy a 21. század elején a magyar kulturális antropológiában és néprajztudományban is érdemes újragondolni vidék és város viszonyát, illetve a kettő közötti kapcsolatok értelmezési keretét. Ehhez hasznos támpontokat nyújthatnak a kortárs vidékszociológiában tett megállapítások. Másrészt azt állítjuk, hogy érdemes átgondolni, vajon miként valósulhat meg etnográfiai eszközökkel a lokális társadalmak kutatása napjainkban, amikor vidék és város között dinamikus összefüggések tapasztalhatók, és a mindennapokat az offline és online színterek együttesen jellemzik.

VIDEK ÉS VÁROS: DICHOTÓMIA VAGY ÖSSZETARTOZÓ SZÍNTEREK?

A társadalomtudományokban bevett klasszikus gyakorlat az empirikus valóság megismerésére és leírására két ideáltípust használ, a közösséget (*Gemeinschaft*) és a társadalmat (*Gesellschaft*) (Tönnies 2004/1983: 9). Ez esetben a vidék (a közösség) a várossal (a társadalommal) szemben helyezkedik el, amihez igen gyakran társul a falu-város kontinuum képzete, miszerint a kettő viszonya hierarchikus és egy fejlődési láncon ábrázolható (például Redfield 1947: 293–294).² A közösséget ebben az evolucionista megközelítésben a régi és a hagyományos, a társadalmat pedig az új és a modern jelző írja le. A Tönnies közösségdefiníciójában foglalt hármasság – vagyis a „*vér* (= rokonság), a *hely* (= stabilitás) és a *tudat* (= hagyomány, emlékezet)” (Tóth G. 2002: 10) – hosszú ideig alapvetően határozza meg a fogalom időközben módosuló jelentéstartalmát.³ Helytállóan tűnik Kovács Éva szociológus megállapítása, miszerint a fenti megkülönböztetés (közösség és társadalom), „bár rendre érik kritikák, máig az egyik kiindulópontja maradt a kutatásoknak” (Kovács 2013: 7). Még akkor is, ha a „mai *mainstream*” társadalomtudományi gondolkodásban a „tudatos elvárások szintjén” már megtörtént a szakítás az „esszencialista megközelítésekkel” (Kovács 2007: 7–8, kiemelés K. É.).

A 21. század elején ugyanakkor érdemes feltenni a kérdést, hogy globalizált és kölcsönösen összefüggő gazdasági, politikai és szociokulturális kontextusokba ágyazott világunkban vajon értelmezhető-e még a vidék és város olyan színtérként, ahol eltérő típusú emberek élnek, akik másfajta típusú társadalmi kapcsolatokkal rendelkeznek, és markánsan különböző életmódot folytatnak két egymástól elkülönülő földrajzi-fizikai környezetben? Amennyiben kétségeink adódnak és megkérdőjeleződik a vidék-város dichotómia érvényessége, akkor az alábbiak ve-

2 Az 1940-es években Robert Redfield az elsők között volt, aki a kulturális antropológiában a közösséget a következő négy jegy alapján definiálta: 1. az megkülönböztető jelleggel bír: egyrészt a kívülálló számára is jól látható módon elkülönül, másrészt a tagok rendelkeznek a különbözőség tudatával, 2. kisléptékű társadalmi szerveződés, ami önmagában megfigyelhető, vagy amelyben a rész leképezi az egészet, 3. a tagok gondolkodásmódja, beállítódása és tevékenysége homogenitást mutat (avagy „lassan változó”), és 4. önellátó: a tagok felmerülő és időben változó összes szükségletét (vagy azok legnagyobb részét) képes hatékonyan kielégíteni (Redfield 1960: 4).

3 Jelen esetben nem célunk a közösség fogalomtörténetének és a közösségtanulmányoknak a tárgyalása, hiszen nem erre vonatkoznak a *Bevezetésben* bemutatott kutatási kérdések (előbbihez a teljesség igénye nélkül lásd pl. Kotics 2007: 23–42, Kovács 2007: 7–21, Tóth G. 2002: 7–31, Sárkány 2000: 57–71, Szécsi 2010: 333–340). A kérdéssel azonban foglalkozunk a *Vidék és város: térbeélés és térhasználat* c. fejezetben. Ezúton szeretnénk megköszönni lektoraink véleményét!

tódhatnak fel: vajon, a korábbiaktól eltérően, inkább a városi és vidéki terek különböző részeiről érdemes-e beszélni annak függvényében, hogy azok milyen mértékben és formában kapcsolódnak a városi hálózatokhoz (vö. Mormont 1987: 17)? Vagyis belvárosról, kertvárosról, agglomerációs övezetről, nagy múltú és újonnan keletkezett városokról, aprófalvakról, a városból kiköltözőknek otthont adó, város közeli településekről, a várostól célzatosan távol maradó falvakról, esetleg alternatív életmódot kínáló vidéki településekről (mint például az olyan ökofalvak, mint Nagyszékely és a somogyvámosi Krisna-völgy – ehhez lásd például Farkas 2011: 62–81, 2014: 3–26. –, a Káli-medence falvai – lásd például Szijártó 2008a 163–215, vagy a Tyukodhoz közeli, önfenntartó falunak nevezett Rozsály) stb.?

Szabó Á. Töhötöm kolozsvári etnográfus, attól függetlenül, hogy egyetért a falu-város megkülönböztetéssel, hasonló gondolatot fogalmaz meg az általános értelmű falu jelentéstartalmára vonatkozóan a Kiss Dénes szociológus *Erdélyi falvak a 21. században* (2005) című vitaindító cikkére adott válaszában: „Ugyanakkor talán akkor sem tévedünk, ha feltesszük a kérdést, a szocialista egységesítő törekvések ellenére létezik-e ma ilyen kategória, hogy erdélyi falu – vagy falvak vannak, a maguk régióként és esetenként igencsak különböző problémáival” (Szabó 2005: 123). Vagyis lehet-e napjainkban általános értelemben beszélni a nagybetűs vidékről, faluról – akár Erdély, akár Magyarország esetében? Amennyiben a felvetést a dichotómia másik tagjára, a városra vonatkoztatjuk, akkor szintén megfogalmazódik a kérdés: létezik-e ma ilyen általános érvényű kategória, hogy erdélyi vagy esetünkben magyarországi város?

A vidékszociológiában a 2000-es évek közepén gyakorlatilag elfogadottá vált az a nézet, állítja másokkal együtt Megyesi Boldizsár vidékszociológus (Megyesi 2007: 28), hogy a vidék és a város egymástól elválaszthatatlan, jelentésük külön-külön nem, hanem a vidék a városhoz való viszonyában értelmezhető, és a vidék a városi tér egy típusának tekinthető (lásd Mormont munkáit). A vidéket továbbá nemcsak a társadalmi jellemzők alapján nehéz elkülöníteni a várostól, hanem földrajzi értelemben is, hiszen mára „a vidéki (*rurality*) megszabadult földrajzi helyhez kötöttségétől”.⁴ Kimondhatjuk tehát, hogy vidék és város nem különül el egymástól, korántsem áll egymással szemben, hanem sokkal inkább kiegészíti egymást (Csurgó hivatkozik DuPois-ra (2006) és Cloke-ra (1997) – Csurgó 2013: 47). Mindezen megállapítások a vidék konstruktivista megközelítéséhez kapcsolódnak, ami a kulturális fordulatnak köszönhetően az 1980-as évek végétől vált meghatározó irányzattá az európai vidékszociológiában (vö. Csurgó 2013: 23. és Csité 1999: 153).

A belga vidékszociológus, Marc Mormont (1987) volt az első, aki a vidéket nem étikus kategóriaként képzelte el. Ez azt jelenti, hogy nem azt helyezte a kutatás középpontjába, hogy külső szemlélőként hogyan ragadható meg a vidék és a vidékiség, vagyis „mi a vidék”,⁵ hanem azt, hogy a „különböző szereplők hogyan értelmezik és érzékelik a vidéket, és ez mit mond el a társadalom szerkezetéről és hatalmi viszonyairól” (Csurgó 2013: 23) – avagy ezek az emberek

4 Idézi Megyesi Cloke 2006-os cikkének 22. oldalát (Megyesi 2007: 28).

5 A vidék jelentéstartalmának (vidék mint olyan, vidéki ember régen és ma, vidékfejlesztés) meghatározásában kialakult szemléletbeli és definíciós különbségeket szemlélteti Kiss László egyik tanulmánya, amelyben *A Falu* és a *Gazdálkodás* című kilencvenes években meghatározó vidékfolyóiratokból közöl részleteket, rávilágítva a vidékmeghatározás rendszerváltás utáni első időszakának összetettségére (Kiss 2007: 233–253).

milyen émikus kategóriák mentén írják le hétköznapi tapasztalataikat. Mormont továbbá elemzési eszközként emelte be a diskurzus és a reprezentáció fogalmát a vidékszociológiai kutatásokba.

A belga kutató a *Vidéki természet és városi természet (Rural Nature and Urban Nature, 1987: 3–20)* című írásában arra, a vidék reprezentációjában bekövetkező változásra hívja fel a figyelmet, amely a vidékhez kapcsolódó dolgokat a 80-as évek második felében már nem egy független és elkülönülő univerzumnak, nem egy különálló társadalmi világnak tekinti, hanem a társadalmi kapcsolatok egy eltérő módjának (Mormont 1987: 17).⁶ Ez az átalakulás egyrészt a térhasználatban, másrészt a reprezentációkban követhető nyomon. A vidék és város Mormont értelmezése szerint nem választható szét egymástól, még ha sajátosságaik eltérőek is. A vidék városi térnek tekinthető, annak egy típusa, hiszen egy városi hálózatba kapcsolódik, vagyis terit városi vagy a városi környezetben is otthonosan mozgó lakosság használja (pl. ingázók, turisták vagy nyaralótulajdonosok) és azt gyakran városi intézmények vagy képviselők igazgatják (Mormont 1987: 17). Nem arról van szó tehát, hogy vidék és város attribútumai azonosságot mutatnának, és ne lenne a vidéken és városon élő emberek életmódjában, felfogásában, attitűdjében valamiféle eltérés – hiszen sem az egyik, sem a másik színtér nem homogén –, hanem arról, hogy a kettő kölcsönösen összetartozó egészet alkot (*interconnected*), így a másik figyelembevétele nélkül egyik sem értelmezhető.

Mindezek után vajon elmondható-e az, hogy a vidék-város földrajzi elkülönülésnek tetsző másság nem más, mint egy időbeli és az egyéni és közösségi értékekben és önértékelésben mutatkozó különbség, amely elsősorban az emberek gondolkodásmódjában létezik, a vidékről és a városról alkotott jelentésekben és a reprezentációs gyakorlatokban? Tanulmányunkban egyrészt nem vitatjuk el azt, hogy a vidékről alkotott elképzelések, a vidék megragadására használt tudományos vagy a közbeszédben bevett kifejezések bizonyos mértékben alkalmasak lehetnek a vidéki szociokulturális életvilág leírására, vagyis a vidéknek megragadhatják egy-egy aspektusát. Másrészt amellet érvelünk, hogy a vidék és város között a diskurzivitás szintjén megjelenő különbségtételt (akár étikus, akár émikus perspektívában) a társadalmi gyakorlat egyértelműen megkérdőjelezi, tulajdonképpen felülírja. Avagy azt állítjuk, hogy a 21. század elején a helyi társadalmak esetében a vidék és a város percepcióját befolyásolja a társadalomtudományokban és közgondolkodásban uralkodó vidék-város dichotómia, vagyis a diskurzusoknak van társadalmi és kulturális hatása (Foucault 1991: 868–889). Ám a helyiek mindennapi gyakorlatában vidék és város egymástól szétválaszthatatlan, természetes módon összetartozó, egymást kiegészítő komplex struktúráként működik.

A továbbiakban szükségesnek mutatkozik röviden tárgyalni a modern fogalmának és a belőle képzett szavaknak (mint például a modernizációnak és a modernitásnak) a jelentését, illetve történetét a kulturális antropológiában. Ezt egyrészt azért tartjuk nélkülözhetetlennek, mert

6 Ezt a részt Csige András a következőképpen fordította magyarra: „Míg korábban azért beszéltünk a vidéki világról, hogy egy különálló univerzumot definiáljunk (vagyis egy sajátos népesség, sajátos – a városiétől eltérő – szabályok szerint él, s ahol más tevékenységek, más emberek, más életstílusok találhatók); manapság egy másik reprezentáció irányába mozdultunk el, mely a vidékiként jellemzett dolgokat nem úgy tekinti, mint egy másik önálló társadalmi világot, hanem mint a társadalmi kapcsolatok különböző, sajátos módját” (Csige 1999).

a kulturális antropológiában a modernitás vizsgálata összekapcsolódik a saját társadalom kutatásával és az ehhez kapcsolódó módszertani dilemmákkal, másrészt a vidékről alkotott szterotipikus képzetek egyike a vidék mint a modernizációból kimaradt terület, annak negatív és pozitív jelentéstartalmával együtt.

MODERN TÁRSADALOM ÉS MODERNITÁS A KULTURÁLIS ANTROPOLÓGIÁBAN

A modern több tekintetben is kiemelkedő vonatkoztatási pont a 20. századi kulturális antropológia tudományos identitásának és indíttatásának változásában.⁷ A fogalom legutóbbi jelentésrétegének meghonosodása az antropológiai gondolkodásmódban egyike az 1970-80-as évektől a kulturális antropológia önértelmezésében, módszerében és gyakorlatában megfigyelhető változásoknak.⁸ A modernből képzett kifejezés, a modernitás jelentéstartalma az európai és az észak-amerikai gondolkodást meghatározó szociokulturális és intellektuális vonásokkal jellemezhető világ adott – történeti – állapotát írta körül. Ezzel egy időben az etnográfiai figyelem a modernitásban, illetve a késő modern társadalomban működő intézmények, gyakorlatok és viszonyok megfigyelésére és értelmezésére irányult (Niedermüller 2005: 4–5, 7), pl. a fogyasztásra. A modernitás tehát az etnográfia tárgyává vált – egyaránt képezve a tudományos munka keretét és témáját. Ez a változás radikális módon kérdőjelezte meg a kulturális antropológia és az antropológiai praxis alapját képező eszméket és a korábban axiómaként kezelt feltételezéseket. Ennek következtében indult meg az antropológiai kutatás és szemléletmód újraértelmezése.

A modern társadalom iránti érdeklődés kialakulásával egyrészt új irányba fordult az antropológiai tekintet, másrészt annak ismeretelméleti pozíciója is elmozdult. Az Európán kívüli világot a klasszikus antropológia a nyugati modernitásból „kifelé” fordított figyelemmel vizsgálta, míg a kutatás tárgyaként értelmezett kortárs szociokulturális életvilág a „befelé”, önmagára irányuló kutatói tekintetet követelte meg, ahol a kutató egyben alanya is a vizsgálat tárgyává tett társadalomtörténeti struktúrájának és kulturális kontextusnak. Az antropológus tehát értelem szerűen maga is az adott modern társadalom „benszülöttje”, nemcsak „belülről ismeri” a szociokulturális viszonyokat, vagy sokkal inkább azok egyfajta összefüggésrendszerét, hanem rendelkezik a kortárs életvilágban nélkülözhetetlen kulturális tudáskészlettel is (Niedermüller 2005: 7–8).⁹ Az 1980-90-es évektől a lokális szintér és a makroösszefüggések, illetve a globális változások együttes tanulmányozása vált fontossá annak a felismerésnek köszönhetően, hogy a világméretű folyamatok a korábbiaknál erőteljesebb hatást gyakorolnak a társadalmi térben működő jelentésekre, eszmékre, szimbólumokra, viszonyulásokra és stratégiákra (Fejős 1998:

7 Erről bővebben lásd Lajos 2013: 43–54.

8 A reflexív folyamat egyik fontos eredménye a kultúra fogalmának átalakulása – a kultúra folyamatszerűségének kiemelése –, a másik a „társadalmi praxis szférájának felértékelődése, a *cselekvés* kategóriájának előtérbe kerülése” (Szijártó 2007: 27 – kiemelés az eredetiben).

9 Ez a sajátos helyzet nem egyedül a saját társadalom antropológiai eszközökkel történő kutatására jellemző, hiszen ugyanez az összefüggés érvényesül az oral history vagy a szociológiai vizsgálatok esetében is.

16; Niedermüller 2005: 9). Hazánkban elsősorban az ezredforduló időszakától figyelhető meg a modernitás értelmezése az etnográfiai kutatás tárgyaként, valójában ekkor indul meg a jelenkor összetettségének vizsgálata és megértése kortárs összefüggésekben.

Talán ez az a pont, ahol a kortárs vidékszociológia és a kortárs antropológia problémaközpontú kutatási gyakorlata összekapcsolódik, avagy a helyi és a globális változásfolyamatok hatására mindkettő a maga komplex összefüggésrendszerében és többféle kötődő társadalmi-kulturális kontextusában kívánja értelmezni a megismerés tárgyát – a vidéki lakosság percepcióin keresztül a lokális szociokulturális életvilágot.

Amennyiben problémaközpontú kutatásunk célja annak feltárása, hogy a 21. század elején 20-30 év körüli fiatalok számára mit jelenthet egy román–magyar határhoz közeli kb. 2000 fős magyarországi faluban élni, akkor érdemesnek tűnik ezt a maga komplexitásában kezelni és megismerni a fiatalok használta összes színteret, legyen az városi, falusi vagy akár online. Továbbá, amennyiben amellet foglalkunk állást, hogy a 2010-es évek elején vidék és város elkülönülése sokkal inkább a közbeszédben – és, lássuk be, a társadalomtudományi gyakorlat egy jelentős részében is – bevett diszkurzív megkülönböztetés, mintsem folyamatosan újratermelődő társadalmi gyakorlat, akkor a vidéki lokális társadalmak vizsgálatában szintén megkérdőjeleződik a kulturális antropológia egy adott földrajzi lokalitáshoz kötődő kutatási módszere. A vizsgálat metódusára vonatkozó felvetés tehát a következő: vajon napjainkban hogyan tanulmányozható az etnográfia eszközeivel a lokális társadalmak mindennapi tapasztalati valósága, amikor a vidék és város közötti viszony dinamikus és kölcsönös, továbbá mindkettőre jellemző az offline és online színterek együttes jelenléte? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához először röviden a klasszikus antropológiai módszertanra vonatkozó kritikával foglalkozunk összefüggésben a modernitás vizsgálatával, majd bemutatjuk a terepmunka eredményeket (reprezentációk és társadalmi gyakorlat).

LOKÁLIS KONTEXTUSOK ANTROPOLÓGIAI KUTATÁSA A 21. SZÁZAD ELEJÉN

Az 1980-as évek elejére a kulturális antropológiában a figyelem a Clifford Geertz nevéhez kötődő „kultúra mint szöveg” elképzeléstől egyre inkább az etnográfiai írás folyamata, a szövegezés irányába fordult. Ennek kulcsmozzanataként szokták emlegetni a George E. Marcus és James Clifford szerkesztette *Writing Culture* c. kötet megjelenését 1986-ban. A diszciplína tudományos gyakorlatát, mind a terepmunkát, mind az etnográfiai írást, érintő kritika és önreflexió rávilágított arra, hogy a másik textuális reprezentációja nem transzparens és semleges gyakorlat, az alkalmazott reprezentációs stratégiák sokkal inkább megteremtik, mintsem leírják a kutatás tárgyát. Az etnográfiai írás tehát maga is politikai és poétikai aktus – ahogy erre a kötet alcíme is utal (*Az etnográfia poétikája és politikája – The Poetics and Politics of Ethnography*).

A posztmodern antropológiakritika nemcsak az etnográfiai szövegek létrehozásának problémájával foglalkozott, hanem ugyanúgy szemrevételezte a diszciplína ismeretelméleti alapvetésében megfigyelhető ideologikus előfeltevéseket és a klasszikus terepmunka módszertanát is. A nemzetközi tudományosságban a modern, illetve a későmodern társadalmat kutató antropológusok az 1980-as évektől kételkedésüket fejezték ki a hagyományos etnográfiai módszerek és fogalmak érvényességére vonatkozóan (Gupta–Fergusson 1997: 3). Az évtized elejétől egyre

inkább világossá vált, hogy a saját társadalom kutatása esetén a klasszikus, vagyis az intenzív ottlakás térbeli gyakorlataként felfogott terepmunka (Clifford 1997: 190, magyarul Clifford 2003) helyett szükség van egy sokkal rugalmasabb módszer kialakítására, amely alkalmas a nem egy helyhez kötődő társadalmi jelentések, kulturális tudás, tárgyak és elképzelések mozgásának, földrajzi mobilitásának nyomon követésére.¹⁰

A Malinowski kidolgozta klasszikus terepmunkamódszer elméleti és gyakorlati rendszerének átgondolására tett egyik legnevesebb kísérlet – például az akcióantropológia mellett (Gupta–Ferguson 1997: 25) – az 1980-90-es években az amerikai antropológus, George Marcus nevéhez fűződik (Marcus 1986, 1995). Marcus a több színterű etnográfia (*multi-sited ethnography*) kifejezést használta annak a kutatási stratégiának a megnevezésére,¹¹ amelynek a segítségével az antropológus terepmunkával is nyomon követheti a globális világ kölcsönösen összefüggő (*interconnected*) szociokulturális viszonyait. A több színterű etnográfia igen hatékonyan bizonyult a „térben és időben szétszórtan elhelyezkedő kulturális jelentések, tárgyak és identitások áramlásának” tanulmányozásában (Marcus 1995: 96, fordítás L.V.), a lokális és strukturális szintek összekapcsolásában (glokálitás), a sokféle szituációba ágyazott tudás megismerésében.¹² Ez az újragondolt terepfogalom szakított a többféle homogenitást feltételező antropológiai kultúrafelfogással: a társadalmi folyamatokat a homogén térben lehatároló, a kutatás alanyait társadalmi és etnikai szempontból is egységes tulajdonságokkal felruházó kultúraképzel (Szijártó 2007: 28).

Etnográfiai terepmunkára épülő kutatásunk természetéből adódóan nem lehet statisztikai értelemben véve reprezentatív. Ez azt jelenti, hogy nem készítettünk minden Tyukodon élő 20-30 év közötti fiatallal interjút, hanem kezdetben a helyi önkormányzatban a szociális ügyekkel foglalkozó szakember segítségét kértük, majd a hólabdamódszert alkalmazva találtuk meg a beszélgetőpartnereket. A tyukodi fiatalok létszámánál szám szerint kevesebb interjú azonban az életpályára és a vidéki-városi terek használatára vonatkozó információknak köszönhetően mélyebb tartalmak megismerésére adott lehetőséget.

Mivel kutatási célunk annak tanulmányozása volt, hogy a kortárs vidéki társadalom tagjai hogyan értelmezik saját életvilágukat, és abban milyen társadalmi gyakorlatokat követnek, megkíséreltük egy olyan tudományos munka megvalósítását, amelynek során a kutató képes antropológiai szempontokat érvényesítve megismerni a kortárs életvilágokban összekapcsolódó sokrétű szociokulturális színtereket és lokalitásokat. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy né-

10 A migrációkutatásban már például ebben az évtizedben általános volt a két helyszínen végzett terepmunka, a több szintéren megvalósított „ottlét (ott-tartózkodás)” gyakorlata (*practice of „being there”*), vagyis a kibocsátó és a befogadó társadalom kulturális kontextusának megismerése a vándorlás folyamatának megértése és a „sűrű leírás” létrehozása érdekében (Hannerz 1998: 240, 2003: 202).

11 A *multi-sited ethnography* magyar fordításaként a több színterű etnográfia elnevezést használjuk. A *multi-sited* helyett angolul a *multilocal* vagy *multilocal* kifejezést is használják, lásd pl. Clifford 1997: 190. Magyarul Clifford 2003. vagy Hannerz 2003. A több színterű etnográfia a térbeli fordulat alapvetéséhez, vagyis a társadalmilag létrehozott térképzethez is kapcsolódik. Tehát egy olyan térértelmezéssel dolgozik, amelyik a teret nem tekinti eleve létezőnek, társadalmi és kulturális kontextusoktól függetlennek, vagyis nem egy „konténer”-térképzetre alapoz (ehhez lásd például Keményfi 2004).

12 A több színterű etnográfiról egy rövid összefoglalást lásd Lajos 2015: 163–172.

hány napon keresztül „árnyékként” követtük a beszélgetőpartnereket, együtt mozogtunk velük Tyukodon és a falun kívül, ami egyszerre tette lehetővé a vidéki és városi terek használatának megfigyelését. Mivel a földrajzi szomszédságok mellett az online színtereken szerveződő szomszédságok is alapvetően határozzák meg a helyi fiatalok mindennapi életét, így a kutatást kiterjesztettük az online világokra is. Mindazonáltal kritikusan viszonyulva saját munkánkhoz, az kétségtelenül látható, hogy a tyukodi fiatalok városi térbeelési gyakorlatának és a különböző szcénák (Tyukod, környező települések és online világok) közötti összefüggéseknek a mélyrehatóbb elemzése még előttünk álló feladat.

Ezen felül nem állítjuk, hogy a beszélgetőpartnerek földrajzi helyváltoztatásának követése önmagában egyet jelentene a több színterű etnográfival. A több színterű etnográfia mint egy *kutatási stratégia és gyakorlat metaforikus leírása*¹³ a mikroszinten szereshető empirikus ismereteket együttesen értelmezi az általánosabb érvényű makroperspektívából felhalmozható, sokszor kvantitatív-logikai tudásformákkal, az általános elméletekkel, valamint a virtuális térben termelődő ismeretekkel. Amennyiben kutatásunkat ebben a keretben kívánjuk elhelyezni, akkor az online világokon kívül a magyar, illetve a magyar–román és európai makrotársadalmi folyamatjelenségeket, a különféle diszkurzív tereket és a különböző helyi, illetve városi szereplőket is érdemes jobban szem előtt tartani.

A továbbiakban azt a kísérleti jellegű munkát mutatjuk be kritikai megközelítésben, ahogyan a fenti felismerések hatására a kutatás folyamatában megpróbáltuk mind a módszertanban, mind az értelmezésben együttesen kezelni a vidéki és városi, valamint az online és offline színtereket.¹⁴ Előtte azonban egy rövid leírást közlünk a kutatás helyszínéről, Tyukodról.

TYUKOD TELEPÜLÉS RÖVID LEÍRÁSA

A nagyjából kétezer fős Tyukod Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, az egykori Ecsedi-láp szélén, Mátészalkától 28 km-re, a Kraszna és a Szamos folyók között helyezkedik el. A 2011-es népszámlálás adatai szerint a település lakosságának túlnyomó többsége magyar nemzetiségű (1890 fő), alig hatvan (58) fő roma származású és tizenhárman vallották magukat románnak. Tyukod lakossága hagyományosan református vallású (1471 fő), de élnek a faluban római és

13 (Lajos Veronika ezúton köszöni meg Fejős Zoltánnak a vonatkozó észrevételeket!) Marcus értelmezése szerint a több színterű etnográfia a kulturális alakzatokat (*cultural formation*) követi nyomon a különböző tevékenységek színterei között és azokon belül (Marcus 1995: 96). Ezek a színterek ugyan egymástól kulturálisan különböznek, de mégis kapcsolatban állnak egymással, hiszen az adott probléma, kulturális jelenség mindegyikükben jelen van. A színterek közötti logikai összefüggés a kutatás tárgyát jelentő kulturális alakzatok közötti konkrét kapcsolatok, asszociációk és a kulturális tudás lefordítása alapján szerveződik. A több színterű etnográfia összehasonlító természetű, ám nem a kulturális antropológiában honos klasszikus értelemben véve. A színterek együttes értelmezése nem homogénnek érzékelt konceptuális egységek összevetésére vonatkozik, hanem az összehasonlító perspektíva a kulturális alakzatok mozgását jellemző töredezett, diszkontinuus jelentésmező megragadására szolgál (Marcus 1995: 102).

14 A tyukodi fiatalok vidék-város elbeszéléseihez és térhasználatához lásd még Ujhelyi Nelli „*Mindenhol ugyanúgy kell dolgozni, hogy meg tudj élni...*” A tyukodi fiatalok használta vidéki és városi terek vizsgálata c. OTDK-dolgozatát.

görögkatolikuskok (110 és 124 fő), illetve kis számban más egyházakhoz, felekezetekhez tartozó hívek is (23 fő). Ugyanekkor a 15–39 év közöttiek száma 640 volt.¹⁵ Tyukod területe 62,22 km², amelynek lakott területen kívüli jelentős része mezőgazdasági művelés alatt áll. A helyiek szerint a lakosságszámhoz és a környező hasonló méretű településekhez viszonyítva kiemelkedően „nagy a falu határa”, azaz a megművelhető földterület nagysága.

Tyukod központjában helyezkedik el a polgármesteri hivatal, a református templom, az általános iskola, az óvoda, az orvosi rendelő és a művelődési ház. A központban járva az ember elé egy prosperáló falu képe tárul: a 2010-es évektől fokozatosan újjították fel uniós támogatásból az előbb említettek mellett az iskolai étkezőt, a halastavat és környékét, a gyógyszertárat, az idősek napközi otthonát, majd a művelődési házat (2014) is. Egyedül a 19. században épített klasszicista stílusú, korábban gyermekotthonként, kollégiumként, irodaként és konyhaként, majd könyvtárként működő Uray-kastély felújítását nem sikerült még megpályázni. Ennek ellenére sokan költöznek el a településről, és Tyukodon sem ismeretlen a lakatlan házak látványa az egyébként rendezett udvarú házak szomszédságában – akár a falu belsejéhez közel is.¹⁶ A központon kívül a másik turisztikai szempontból jelentős hely Tyukodon a halastó és környéke, amit az évek óta helyben szervezett művészeti tábor tagjainak szobrai díszítenek.

A településen megfigyelhetők a területi elkülönítés és elkülönülés klasszikus színterei: egyrészt a roma szegregáció a Szabadság tér elnevezésű néhány utcából álló negyedben, ahol a családi házak viszonylag új építésűek, köszönhetően a 2000-es évek eleji lakáscélú közvetlen állami támogatásnak. Másrészt a településhez tartozó, de annak határában elhelyezkedő tanyák, Szalmaváros és Zsírostanya, amelyek az 1970-80-as években virágoztak, mára azonban már szinte teljesen elnéptelenedtek. A szocializmus időszakában mindkét helyen kb. százfős volt a lakosság, kihelyezett iskola és bolt is működött. A tanyasiak egy része a tyukodi tsz-be járt dolgozni, így ebben a korszakban egyre markánsabban jelent meg a „tanyasi ember” a falu társadalmi és fizikai terében. A tanyák elnéptelenedése a tanyasiak egy részének Tyukodra költözését jelentette, akiket a „tösgyökeres” tyukodiak „bekerültként” tartanak számon, ahogyan a faluba máshonnan érkezettek is.

A TYUKODI FIATALOK VIDÉK- ÉS VÁROSREPREZENTÁCIÓJA

A vidék jelentéstartalmának meghatározása nemcsak a társadalomtudományi szférában (az európaiban és a magyarban egyaránt) eredményezett szakmai vitákat (Csurgó 2013: 31), hanem a vidékiségnak mint fogalomnak a közbeszédben sincs meghatározó diskurzusa (Kovács–Vidra–Virág 2013: 7). A definiálás és a közös nevezők megtalálásának nehézsége részben annak is köszönhető, hogy a lokális életvilágok a legnagyobb túlzással sem tekinthetők homogén és azonos tulajdonságokkal bíró egységeknek. A vidékkutatók többsége a pontos meghatározást

15 2011-ben vallási felekezethez nem tartozónak vallotta magát 72 fő, és nem válaszolt 203 tyukodi lakos. KSH-népszámlálás 2011. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_16_2011.pdf

16 A KSH adatai szerint 2011-ben a Tyukodon épült 920 házból 149 lakatlan volt, ami azt jelenti, hogy nagyjából a házak 16%-ában nem lakott senki.

szinte lehetetlen vállalkozásnak tekinti (Csurgó 2013: 31), mások szükségtelen lépésnek. Lévéen tanulmányunknak sem célja a „mi a vidék” kérdés megválaszolása, a továbbiakban azt mutatjuk be, hogy a tyukodi fiatalok hogyan érzékelik és értelmezik az aktívan használt vidéki és városi tereket, valamint azt, hogy ezek a percepciók milyen viszonyban állnak az össztársadalmi szinten fogalmazott vidék- és városképekkel.

A kortárs vidékszociológiai kutatások szerint a magyar vidék reprezentációjában a rendszer-változást követően rendszerint két sztereotipikus elképzelés a meghatározó: „A háborítatlan vidék – Kovách Imre vidékszociológus szavaival élve – a csodálat és a vágyakozás tárgya, de a megütközés is, mert nem modern” (Kovách 2007: 7–8). Előbbi esetében tehát egy idilli képről van szó, amelynek keretében a vidék a nemzeti kultúra megnyilvánulásának helyszínékként is értelmeződik, utóbbi esetében – elsősorban az utóbbi két-három évtizedben – pedig a negatív jelentéstartalom erősödik fel. Ennek keretében a vidék a „visszamaradottat, az alulfejlettet, a problematikusait, a modernizáció és az európai integráció gátját, a szegényt, a szegélynivalót képviseli” (Kovách 2007: 9). Ez a rurális idill kritikája, a nyomorgó vidék képe (Kovách 2012: 32). Ugyanezt a kettősséget jelöli Csurgó Bernadett vidékszociológus megnevezése is, aki az előbbi vidékkép esetében a problémacentrikus (mezőgazdaság, társadalmi és gazdasági problémák), utóbbinál az élményorientált (középpontban a fogyasztással, a természettel és a nemzeti hagyományokkal) jelzőt használja (például Csurgó 2007: 89–102).

Nincs ez másként a tyukodi fiatalok esetében sem, akiknek elbeszélésében szintén érvényesül a fenti kettősség, vagyis a vidék egyrészt az idill helyszínékként jelenik meg, másrészt olyan színtérként, amely szinte a hiány kultúrájának tekinthető – szociokulturális, gazdasági és talán politikai értelemben is. Ugyanakkor látni fogjuk, hogy a tyukodiak kétféle vidékképe nem feltétlenül meg teljesen a különböző diskurzusokban domináló fenti kettősség tartalmának. Ennélfogva sokkal inkább arról van szó, hogy a vidékképek egyes elemei (pl. a mezőgazdaság vagy a szorosabb emberi kapcsolatok) eltérő értelmezésben ugyanúgy megjelenhetnek akár a vidék előnyeit, akár annak hátrányait hangsúlyozó olvasatokban és ezek szinte minden esetben a várossal történő összevetésben fogalmazódnak meg. Tehát a diskurzusok szintjén sem beszélhetünk arról, hogy vidék és város egymástól függetlenül létezzen. Sőt oly mértékben dinamikus a kettő közötti összefüggés, hogy nem ritkán maga a város az, ami a hiány helyszínékként tételeződik.

A tyukodi fiatalok esetében a vidék jellemzése magában foglalja a fent említett rurális idill azon sajátosságait,¹⁷ hogy falun az ember közvetlenül tapasztalhatja meg a természetet, tisztább és egészségesebb körülmények között élhet olyan életformát követve, amelyre – a várossal összevetésben – a tágas életterek, a nyugalom, a csend és a békesség a jellemző. Legyen szó a településen kívül dolgozó harmincas férfiáról, vagy a Tyukodon foglalkoztatott húszas éveit középen járó nőről: „Nyugodtabb élet van itt, mint városban”.¹⁸ „Maga a falu... úgymond a falunak az előnyei, hogy csend van, nyugodtság, békesség, békében eléldéglnek idézőjelben az emberek...”¹⁹

17 Érdekes módon kutatásunk során eddig nem találtunk olyan narratívummal, amelyben a vidék, konkrétan Tyukod a nemzeti hagyományok letéteményeseként vagy az azt hordozó színtérként jelenne meg.

18 31 éves férfi, határőr a csengeri átkelőhelynél, Tyukod, 2014.

19 31 éves férfi, kamionsofőr egy mátészalkai cégnél, Tyukod, 2014.

„Kicsit csöndesebb a falu, nem járkál annyi autó, nincs olyan szmog”.²⁰ Ezzel szemben városban sok az ember, nagy a zaj, nehéz közlekedni a közlekedési lámpák és a nem feltétlenül következetes közlekedési rend miatt.

A várossal összehasonlítva a faluban a lakókörnyezet és a lakhatási körülmények is eltérőek, ahol egyrészt az idilli kép jelenik meg a kerttel, a természet közelségével, a kiegyensúlyozottsággal és a tágas térérzettel: „Kertes házak vannak, itt egyáltalán nincs olyan, hogy panel, a kertes házak, az jobb viszont nekem, valakinek nem, de nekem jobban bejön”.²¹ „Meg ami nincs meg egy városban az, hogy ki tudok menni az udvarra... meg a természet közelsége”.²² A városban pedig ennek épp az ellenkezője a jellemző, a szűk, zárt terek, a bezártság érzete, a mozgástér korlátozottsága. Az, aki valamelyik városban élő családtagjának köszönhetően legalább néhány napig tartózkodott panellakásban, közvetlen tapasztalattal rendelkezik a családi házban és a lakásban eltöltött mindennapok, köztük a lakó- és az élettér természete közötti különbségekről: „Tesómék is Debrecenben panelben laktak, és amikor ott voltam két hétig, akkor nekem fáj a fejem, menjünk már ki, vagy valamit csináljunk”.²³

Másrészt a lakhatás és a lakókörnyezet esetében a nagyobb méretű családi házak fenntartásának nehézsége fogalmazódik meg, általános értelemben az, hogy vidéken, falun több pénzbe kerül a megélhetés, drágább az élet. Akinek van a környező városokban (például Mátészalkán, Csengerben vagy Nyíregyházán) élő rokona, az közvetlenül össze tudja vetni a saját házában és egy városi lakás fenntartásának költségét: „Falun többbe kerül az élet... Végül is falun a házak három-négyszer akkora, mint városban. Azt egyedül kell felfűteni... Minden többbe kerül. Mert mikor én azt mondom, hogy negyvenezer forint a fűtése, a városi kománé azt mondja, hogy nekik tizennégyezer forint a legtöbb”.²⁴

Ehhez hasonlóan a szomszédi viszonyokat bemutató elbeszélésekben egyaránt telítődhet pozitív és negatív jelentéstartalommal az, hogy, lévén az ember Tyukodon egy kisméretű (közel 2000 fős) településen él, a (földrajzi és az online térben megtapasztalt) realitással és a társadalmi reprodukció képességével jellemezhető helyi szomszédságok mint ténylegesen létező társadalmi formák (Appadurai 2001: 3–4) meglehetősen intenzíven határozhatják meg a tyukodiak életét. Továbbá annak a megítélése is kettős, hogy az emberek többször találkoznak akár az utcán, akár a boltokban, hogy közelebből ismerik egymást, hiszen például középiskolás korukig legtöbbször ugyanazokba az oktatási intézményekbe jártak. A fizikai térben működő szomszédság intézményére, vagy általában a segítségnyújtásra vonatkozóan és az emberi kapcsolatok természetének leírásában feltűnnek az idill vonásai, és egyúttal megjelennek a hosszú távú, közeli ismertség árnyoldalai is. Az odafigyelés, a törődés, a közvetlenség, a másik ember kíségetése egyrészt értékékként fogalmazódik meg: „[A városban] sose lesz olyan szomszédi viszonyom, mint [azzal] aki velünk szemben van, vagy oldalt van. Nem mehetek át hozzá, hogy Ūristen nincs egy tojásom, adjál

20 24 éves nő, művelődésszervező, Tyukod, 2014.

21 24 éves nő, művelődésszervező, Tyukod, 2014.

22 31 éves férfi, határőr a Csengeri határátkelőnél, Tyukod, 2014. Továbbá: „Egy nagyobb város mellett úgy egy kisebb faluba ott ellaknék, családi ház kerttel, mert, ugye, ehhez vagyok szokva, tehát ezt úgy én szeretem.” (23 éves nő, munkanélküli, Tyukod, 2012)

23 19 éves nő, joghallgató, Tyukod, 2012.

24 Negyven körüli nő, könyvtáros, Tyukod, 2014.

már kölcson, mert ott nem alakulnak ki ilyenek, mert ott mindenki megy-jön-megy, nem érdekli, hogy ki van mellette... Itt meg azért figyelnek egymásra”.²⁵ „Kis vidéki nyugodt életet, ahol szinte az emberek ismerik egymást. Másabb kapcsolatok alakulnak itt ki, mint egy városi élet során”.²⁶ Másrészt a „másabb kapcsolatok”, a földrajzi térben megélt szomszédságok és a közeli, hosszú távú ismeretség árnyoldalai is kitapinthatók. Például egy helyben dolgozó, húszas éveiben járó nő időnként kifejezetten zavarónak érzi a magánéletre és az életvitelre vonatkozó kérdéseket és megjegyzéseket, az odafigyelést, a másokra irányított fürkésző tekinteteket: „... csak igazság szerint már túlzottan is figyelünk egymásra. Olyanokban is figyelnek, amikben nem kellene. Tehát szeretnek beleavatkozni a másik életébe, amihez sok közülük nincs, ezért egy kicsit rosszabb falun. Mind a kettőnek [falunak és városnak] meg van az előnye is, hátránya is. Én szeretek falun élni, de néha már egy kicsit sok [-nak érzem az egymásra figyelést]”.²⁷ A hagyományosan a társadalmi kontroll egyik eszközeként működő történetek (pletykák) jól kirajzolódnak a településen – „egy pletyagyártó hely ez a falu”²⁸ –, átívelve a társadalmi, kulturális, gazdasági és politikai törésvonalakon. A pletyka, a megszólás és az „irigység” megnyilvánulásai ugyanúgy érintik a helyi értelmiségi réteget is, teszem azt a tyukodi iskolában dolgozó pedagógusokat: „Tehát egyfajta ilyen irigység, tehát itt mindenkinek az élete nyitott könyv úgymond, és olyan dolgokat magyaráznak bele, ami nem biztos, hogy fedi a valóságot”.²⁹

A változó lokális viszonyok ismerete, a helyi szociokulturális életvilágba nevelődés biztonságérzetet ad a helyieknek a mindennapi eligazodásban, az ember ennél fogva a legtöbb esetben tudja, hogy mit és hogyan kell helyesen cselekednie, mi a nem megfelelő viselkedés. Tehát a tyukodi erőviszonyok, a helyi szokások és normarendszer ismerete megerősíti az egyént abban, hogy saját életvilágában ismerősként mozog, és a társadalmi együttélési szabályok szerint jár el. „Itt nőtem fel, maga az, hogy szeretem... hogy tehát idekötnek a dolgaim, az emlékeim, a család, a barátok. Itt falun ennyivel jobb, hogy itt azért van az embernek egy privát területe, ahol nem lát be a másik szomszéd, azt csinál az ember, amit akar”.³⁰

Érdekes módon ez az idézet, az előbbiekkal ellentétben, a „privát terület”, a személyes tér meglétét emeli ki Tyukodon. A várossal történő, ki nem mondott, összehasonlításban a falu a személyes tér megélésének lehetőségét nyújtja, a térképpzettel összefüggésben egyfajta egyéni szabadságot, míg a másik oldalon ennek hiánya fogalmazódik meg a városban. Ez az elképzelés pontosan ellentétes azzal a jól ismert faluképpel, amely szerint a falusi környezet megfosztja az egyént a személyes tér megélésétől. Mindennek jelenlétét vidéken és a megszokottól történő eltérésre adott helyi reagálást Sztvetelszky Zsuzsa pletykakutató szociológus a következőképpen fogalmazta meg: „Ha ritkán látjuk a szomszédasszonyt, érdemes elkezdni fantáziálni, ugyan mi lehet az a sok tennivaló, amiért alig van odahaza. Ha azonban egész nap otthon van – lett legyen szabadúszó, munkanélküli vagy távmunkás –, hamarosan ki lehet mondani az ítéletet: egész nap semmi dolga sincsen” (Sztvetelszky 2002: 20).

25 24 éves nő, művelődésszervező, Tyukod, 2014.

26 31 éves férfi, határőr Csengernél, Tyukod, 2014.

27 22 éves nő, pedagógiai asszisztens, Tyukod, 2012.

28 24 éves nő, művelődésszervező, Tyukod, 2014.

29 32 éves nő, pedagógus a Tyukodi Általános Iskolában, Tyukod, 2012.

30 31 éves férfi, kamionsofőr egy mátészalkai cégnél, Tyukod, 2014.

A megfigyelő azt tapasztalja Tyukodon, hogy a házak között legtöbbször alacsony kerítés húzódik, olykor egyáltalán nincs is, így az udvar és a ház körüli tevékenységek bárki számára láthatóvá válhatnak. A fenti beszélgetésnek azonban van egy olyan része, ami pontosan ennek az ellenkezőjét emeli ki: „itt [vagyis Tyukodon] azért van az embernek egy privát területe, ahol nem lát be a másik szomszéd, azt csinál az ember, amit akar”.³¹ Ez tulajdonképpen arra a városhoz társított jellemzőre reflektál, miszerint a panellakásokban a vékony és kevésbé hangszigetelt falaknak köszönhetően a szomszédok a hangok alapján tudják, hogy a körülöttük lakók éppen melyik helyiségben vannak, és ott mit csinálnak. Mivel azonban Tyukodon a házak messzebb helyezkednek el egymástól, így a házban végzett tevékenységek nem válnak ismertté, nem hallhatók és nem láthatók a helyiek számára, vagyis a társadalom „kíváncsi tekintete” elől elzárva maradhatnak. Ez esetben a privát tér a családi ház belső részét jelenti, míg az udvar és a kert egyfajta átmeneti zóna szerepét tölti be a személyes tér és a falu nyilvános tere között. A fentiek alapján jól látható, hogy a privát tér hiánya, vagyis az odafigyelés nagyobb intenzitása és a személyes tér megléte, vagyis a fizikailag elkülönülő saját, elzárt tér percepciója nem más, mint ugyanannak a dolognak kétféle értelmezése: míg egyik a hátrányokat, addig a másik a hozzá társított előnyöket emeli ki.

A posztszocialista országokhoz hasonlóan, Tyukodon is sokan váltak munkanélkülivé a termelőszövetkezetek megszűnésével. Napjainkban a helyi lakosság legnagyobb foglalkoztatója a szatmári konzervgyár, amely szak-, illetve betanított munkásoknak és értelmiségi munkakörben foglalkoztatottaknak (adminisztrátor, könyvelő, tolmács) is egyaránt megélhetést biztosít helyben. Szezonális időszakban a gyár hozzávetőleg összesen 350–450 főt alkalmaz a környékről, akár a határ túloldaláról is. Kutatásunk első szakaszától figyelhető meg az, hogy a kiskertek művelése ismét egyre inkább előtérbe került a „több lábon állásra” építő megélhetési stratégia egyik elemeként.

Míndaz, ami a munka,³² az oktatás és a (kulturális és az anyagi) fogyasztás esetében vidéken hiányként vagy a választási alternatíva hiányaként jelenik meg, az városon adottságként, lehetőségként tételeződik.³³ A fenti hármat a vidéki hiánykultúra színtereinek tekinthetjük, például a fogyasztás esetében: „Tyukodon tényleg nagyon korlátozottak a lehetőségek. Mátészalkán azért sok minden megtalálható, akár egy bevásárlóközponttól kezdve egy étterem, egy szórakozóhely, akár autószerelő, a banki ügyintézés, azt mindenféleképpen csak ott lehet [elintézni]”.³⁴ Pontosán ennek

31 31 éves férfi, kamionsofőr egy mátészalkai cégnél, Tyukod, 2014.

32 A KSH adatai szerint 2011-ben Tyukodon 141 munkanélküli élt (57 nő, 84 férfi), ami 7%-os munkanélküliséget jelent. Hazánkban 2011 és 2014 között 11,8% és 7,1% között mozgott a csökkenő tendenciát mutató munkanélküliségi ráta.

33 Tyukodon 2011-ben 395 főnek volt olyan középiskolai végzettsége, amely érettségit nem, de szakmai oklevelet nyújtott, 285 fő rendelkezett érettségivel és 106 fő egyetemi, főiskolai oklevéllel.

34 22 éves nő, munkanélküli, Tyukod, 2014. Ugyanez a kép fogalmazódik meg egy olyan beszélgetőpartner elbeszélésében is, aki az egyetem elvégzését követően Debrecenben helyezkedett el: „Több lehetőség van [itt Debrecenben], mint otthon [Tyukodon] volt. Sportolni járok, hetente kétszer fitness-be... Szórakozni is többet tudunk járni, nincs az, hogy igen, de kellene egy kocsí, kellene, aki elvisz, mondjuk Nyíregyházáig, vagy ilyesmi, hanem csak megvesszük a jegyet és akkor beülünk [a moziba]. Itt ugye rengeteg étterem van, és ha úgy gondoljuk, hogy akkor most kirúgnak a hámból, akkor elmegyünk, ugye, és vacsizunk ... Tehát itt azért nagyobb lehetőségek vannak a szórakozásra, amit igyekszünk kihasználni”.

a hiánykultúrának lesz a következménye a fiatalok Tyukodra is jellemző nagyarányú elvándorlása: „Akár a középiskolát, akár a főiskolát elvégzi, nincs munkalehetősége, nincs, ahová elmenjen dolgozni (...) Eleve úgy jönnek ki az iskolából, hogy ha leérettségiztem vagy lediplomáztam, akkor biztos, hogy nem itt maradok. Tehát ez biztos”.³⁵

Az oktatás esetében a választási lehetőségek hiánya a Tyukodról történő minél korábbi kilépést erősít(het)i. Az egyik húszas évei közepén járó nő, annak ellenére, hogy nem kíván a településről elköltözni, azt is kilátásba helyezi, hogy ha nem változik a helyzet, akkor angol nyelvoktatás hiányában más településre fogja beírni gyermekét: „Csak németet lehet itt tanulni. Én ezzel teljesen nem értek egyet, és hogyha ez nem fog változni, lehet, hogy az én gyerekem se ide fog járni Tyukodra. Én azt akarom, hogy angolt tanuljon. Szerintem az a legalapvetőbb...”.³⁶

A kulturális és anyagi fogyasztás esetében a legkülönbözőbb területekhez kapcsolódó és széles körű hiányt rendkívül jól szemlélteti az alábbi részlet: „ha szépet akar az ember, utaznia kell... egy szál virágért be kell menni Csengerbe.”³⁷ Ugyanakkor a vidék, vagyis Tyukod mint az élményeket és a „kiváltságos” kikapcsolódást biztosító egyik fogyasztási színtér is megjelenik a Tyukod környéki erdőkben, ligetekben, réteken folytatott vadászattal összefüggésben. Ez rendszeresen hazavonzza a településtől időszakosan – például munkavégzés vagy oktatás miatt – távolmaradókat: „Pláne mióta elkezdtem vadászni, azóta itthon vagyok többször...”.³⁸ A helyi, karban- és rendben tartott horgászto pedig nem csak a tyukodiaknak, hanem a településre érkező turistáknak is kikapcsolódást, élményeket, aktív pihenést és szórakozási lehetőséget biztosít. Jelenleg nem beszélhetünk arról, hogy Tyukodon kereslet lenne – sem a helyiek között annak kialakítására, sem a turisták között annak megélésére – a falusi turizmusra, ám a településre érkező látogatók is az élményeket kereső, eseménydús programokat kedvelő turistatípusba sorolhatók, ahogyan napjainkban a turisták többsége esetében „már nem annyira a kulturális örökség autentikus/valódi elsajátítása áll a középpontban, mint inkább az élménymenü fokozatos bővítése” (Szijártó 2008b 177–178).

A mezőgazdasági munkavégzés domináns lokális (és egyben országos viszonylatban is érvényes) értelmezése szerint abból néhány nagygazdán kívül a többi helyi nem tud megélni, vagyis ez legtöbbször a vidéki munkahelyhiánnyal összefüggésben kerül szóba. Ugyanakkor egy másik megközelítésben a természetre vonatkozó és az agrártevékenységekkel kapcsolatos tapasztalati tudás – legyen az közvetlenül szerzett vagy a családban továbbadott – egyfajta organikus, internalizált többletismeretként segíti a helyieket abban, hogy megértsék a mezőgazdaság működését, és arra komplex egészként tekintsenek. „Aki csak városban élt, neki valahogy nehezebb

nálni, hogy ne csak a munkából álljon a kis életünk, meg a mindennapjaink.” (25 éves nő, adminisztrátor, Debrecen, 2014).

35 38 éves nő, közfoglalkoztatás-szervező, Tyukod, 2012. Maguk a szülők is arra biztatják gyerekeiket, hogy a településen kívül találjanak munkahelyet: „... én mondtam [a gyermekeimnek], hogy menjenek el. Ne maradjanak itt!” (negyven körüli nő, könyvtáros, Tyukod, 2014).

36 24 éves nő, művelődésszervező, Tyukod, 2014.

37 22 éves nő, munkanélküli, Tyukod, 2014.

38 23 éves férfi, faipari és erdőmérnöki szakon tanul Sopronban, Tyukod, 2014.

*felfogni a mezőgazdaságnak a működését, vagy az állattenyésztésnek a működését... mert az csak itt [vidéken, faluban] van*³⁹

A vidékszociológiában napjainkra bevett tétel, miszerint a vidék és város között már nem lehet társadalmi szempontok és a viselkedés alapján különbséget tenni,⁴⁰ egy tyukodi beszélgetésben is megfogalmazást nyert: „Sokan említik, hogy az [vidéki és városi] embereknek más a viselkedésük... én azt nem mondanám, mert szerintem embere válogatja. Tehát aki nyugodt faluban, az szerintem nyugodt lesz városban is, aki ideges faluban, az ideges lesz városban is... úgyhogy én nem hiszem, hogy ember-ember között lenne különbség”.⁴¹ Sőt, az is megjelenik, hogy gyakorlatilag a munkavégzés természete között sincs eltérés: „Mindenhol ugyanúgy kell dolgozni, hogy meg tudj élni... mondjuk annyi esetleg, hogy ott több a munkalehetőség, mint falun”.⁴²

Napjainkban város és vidék között sokrétű kapcsolat van, így érvényét veszti az a hierarchikus és fejlődésbeli különbségekre utaló város-falu/vidék munkamegosztás, melyben utóbbi különböző javakat termel a városi lakosság számára mint a termelő szektor domináns szereplője, és a város, a szolgáltató szektor színtereként, speciális szolgáltatásokat nyújt a vidékieknek. Ez a felosztás azonban figyelmen kívül hagyja azt, hogy a vidéki társadalom ma már szerves részét alkotja a nagyvárosi munkaerőpiacnak, a falvakba kitelepülnek a városiak, vagy betelepül a városok felé igyekvő lakosság, és a vidék helyet biztosít a nagy helyigényű gazdasági tevékenységeknek (Csurgó 2013: 112). Tehát nem lehet leegyszerűsíteni vidék és város kapcsolatát, hiszen mind a városi, mind a falusi fizikai-társadalmi tér igen sűrűn átszótt és komplex viszonyokkal jellemezhető. Ez a sokrétű viszony olyan narratívumokban is megjelenik, amikor a tyukodi fiatalok éppen azt hangsúlyozzák, hogy bár ők aktívan „használják” a városi színtereket, a városok is támaszkodnak a vidékre. „Az, hogy itt van a konzervgyár, az már országos viszonylatban tölt be szerepet, mert, igaz, az emberek nem tudják, de a konzervgyár gyártja ugye ezeket a Regés termékeket. Ha elmegyek Budapestre, ránézek egy bevásárlóközpontnál a polcra és akkor a Regés termékek, azok dugig vannak velük, és az ugye meg nekem itt van közel”.⁴³

Ebben a fejezetben láthattuk, hogy a tyukodi fiataloknak a vidékről alkotott képe nagy hasonlóságot mutat az alapvetően a különböző – Owen Jones (1995: 35–49) szociológus megkülönböztetésében annak alapján, hogy ki termeli őket a laikus, a populáris, a professzionális és a tudományos –⁴⁴ magyar diskurzusokban elterjedt kétféle markáns vidékképhez, az idillikushoz és a problémáshoz. Ezeknek azonban vannak olyan elemei, például a privát tér, a mezőgazdaság és a vadászat, amelyek az értelmezés függvényében bármelyikhez kapcsolódhatnak. A továbbiakban azt a térbeelési gyakorlatot fogjuk bemutatni és elemezni, amelyet a tyukodi fiatalok a mindennapokban követnek, különös tekintettel a vidéki (például tyukodi, pátyodi, porcsalmi, csengersimai) és városi (például csengeri és mátészalkai) terek használatára.

39 24 éves nő, művelődésszervező, Tyukod, 2014.

40 Lásd erről részletesen a tanulmány *Vidék és város: dichotómia vagy összetartozó színterek?* c. fejezetében írtakat.

41 24 éves nő, művelődésszervező, Tyukod, 2014.

42 Negyven körüli nő, könyvtáros, Tyukod, 2014.

43 24 éves nő, művelődésszervező, Tyukod, 2014.

44 A vidékdiskurzusokról lásd még részletesebben Csurgó 2013: 40–50.

VIDÉK ÉS VÁROS: TÉRBEÉLÉS ÉS TÉRHASZNÁLAT

Kétségtelen, hogy a modern társadalomtudományokban a közösségek tanulmányozása egyike volt a központi kérdéseknek, miközben ennek a kulcsfogalomnak a meghatározási kísérletei rámutattak a közösségkoncepció jelentéstartalmának rendkívüli képlékenységre. Az 1950-es évek közepén George Hillery a szakirodalmat áttekintő munkájában nem kevesebb, mint kilencvennégy közösségfogalom-meghatározást gyűjtött össze a társadalomtudományok területéről. A kvalitatív és kvantitatív elemzés alá vett meghatározásokban az egyetlen közös tényező az volt, hogy mindegyik emberekre vonatkozott (Hillery 1955: 117). Emellett a legtöbb definícióban (szám szerint hatvankilencben) a következő elemek voltak azonosíthatók: 1. a közösség tagjai között *társadalmi interakciók* és 2. egy vagy több *közös kötetlenség* figyelhető meg, valamint 3. a közösség valamilyen formában összefügg a *helyvel* (Hillery 1955: 118, magyarul lásd Sárkány 2000: 58–59).

A közösségfogalom a 20. század második felében sem vesztett népszerűségéből, annak ellenére sem, hogy a posztmodern kritikának köszönhetően a közösség és közösségiség antropológiai fogalma is változáson ment keresztül. Sőt, kortárs világunk tapasztalata az, hogy a közösség ideája (elsősorban egy adott társadalmi csoporthoz és környezethez tartozás formájában) jelenleg is gyakorlati és ideológiai jelentőséggel bír az emberek számára (Rapport 2002: 176). Függetlenül attól, hogy mire is vonatkozik a közösséghez tartozás és a közösségiség élménye: legyen az akár a politikai szolidaritás (az etnikai, a lokális és a vallási téren) vagy akár a kortárs társadalom egyes tagjainak hasonló viselkedési kultúrája.

A modern társadalomtudományokban a kultúra, az emberek és a tér egybeolvasása, vagyis a „kulturális különbségek territorizált felfogása” (Niedermüller 2006) értelemszerűen az ezeket a különbségeket hordozó személyeket is a térhez kötötte, közösségként vagy társadalomként a térben megnyilvánuló társadalmi szerveződésnek tekintette. Ez nem meglepő, hiszen, ahogy fentebb is láthattuk, a hely és a helyhez kötöttség a 19. századtól kezdve a közösségértelmezés meghatározó aspektusa volt (lásd már például Tönnies fogalomértelmezését is), ami már az 1970-es években megkérdőjeleződött: vajon földrajzi helyhez kötött-e, illetve köthető-e a közösség (Tóth G. 2002: 11).

Minden emberi tapasztalat lokális, és a tapasztalat mindig valamilyen helyhez kötött, állítja Joshua Meyrowitz, a globalizációs paradigma jeles elméletalkotója (Meyrowitz 2005: 29–30). Bárhol is éljen az ember, közvetlen fizikai környezete magán hordozza a globális és a lokális jegyeket, avagy globális: a különleges lokalitás azon helyszíne, ahol saját létezését megtapasztalja, ami egyáltalán nem függetleníthető a kortárs világméretű folyamatoktól és a televízió, a rádió, az újságok, az internet és a mobiltelefon közvetítette társadalmi valóság tartalmaktól.

Attól függetlenül, hogy a tapasztalat helyhez kötöttsége állandó, annak értelmezési keretét kortárs társadalmunkban egyre kevésbé határozza meg önmagában a földrajzi hely és az adott helyszínen érvényesített szemszög. Ennek következtében „egy időben nő a globális iránti fogékonyságunk és a lokálishoz fűződő viszonyunkban rejlő tudatosság” (Szécsi 2010: 333), vagyis az emberek viszonya jóval tudatosabb és reflektáltabb saját élethelyzetükhöz és azokhoz a földrajzi és társadalmi keretekhez, amelyeket nap mint nap szemtől szembeni helyzetekben megtapasztalnak. Így alakulhat ki a helyzet, hogy „lelkileg kívül állhatunk azon, amit fizikailag belülről élünk meg” (Meyrowitz 2005: 29), hiszen a médiatér, különösen az újmédia terei lehetőséget

biztosítanak arra, hogy az emberek a legkülönfélébb külső perspektíva segítségével értelmezzék az adott helyszínen (vagy a virtuális térben) szerzett tapasztalataikat.

Napjainkban Arjun Appadurai, indiai származású észak-amerikai kulturális antropológus nyomán a *lokalitások* (mint a társadalmi élet sajátosságai) kapcsolatokat, valamint kontextusokat és nem társadalmi fokozatokat vagy térbeliséget jelentenek. A lokalitás olyan összetett fenomenológiai minőség, „melyet a társadalmi közvetlenség érzete, az interaktivitás technológiai, és a viszonylagossá vált kontextusok közötti kapcsolatsor hoz létre” (Appadurai 2001: 3). A szomszédságok mint konkrét, létező társadalmi formák „olyan megragadható közösségek, amelyet realitásuk – legyen az térbeli vagy virtuális – és a társadalmi reprodukcióra való képességük jellemez” (Appadurai 2001: 3–31). A különváló – és gyakran egymást keresztező – kortárs globális kulturális folyamatok között Appadurai öt dimenziót különít el: 1. az etnotájak, 2. a médiatájak, 3. a technotájak, 4. a pénzügyi tájak és 4. az ideotájak. Az etnotáj „a mai változó világot alkotó emberekből kirajzolódó táj...: a turisták, a bevándorlók, a menekültek, a száműzöttek, a vendégmunkások és a más mozgásban lévő egyének és csoportok...” (Appadurai 2008: 245). A globális kulturális áramlások (*flows*) modelljében a különböző dimenziók, tájképek (*scape*) közötti különválások és elkülönböződések képezik a központi gondolatot, mivel manapság rendkívüli mértékben megnőtt a különbség abban, hogy milyen utakat és miként (sebesség, arány, volumen) követnek az emberek, a képzetek, a gépek, a pénz és az ideák (Appadurai 2008: 249).

A térbeélés, a helyváltoztatás és a helyek közötti viszony komplexitásának érzékeltetése érdekében a következőkben röviden felvázoljuk a megkérdezett fiatalok három markáns térhasználati gyakorlatát:⁴⁵ 1. *mozgás helyben*, 2. *élet az úton* és 3. „*többlakiság*”. Ezek szemléletesen illusztrálják az etnotáj lokalitásokba és szomszédságokba ágyazott sokszínűségét, azt, hogy a tyukodi fiatalok korántsem alkotnak homogén szociokulturális vonásokkal jellemezhető kortárcsoportot és tapasztalataik hagyományos hasonlósága is radikálisan kezd feloldódni.

1. *Mozgás helyben*: A húszas évei közepén járó Bea főiskolai diplomájának birtokában napi nyolc órában (8–16 között) dolgozik helyben, értelmiségi munkakörben. Amikor szüleitől elköltözött, a településen vásárolt családi házat a vele egykorú kedvesével, az egyik szomszédos településről származó Péterrel, aki árufeltöltő a falutól 30 km-re fekvő Mátészalka egyik nemzetközi áruházláncának helyi üzletében. Bea a főiskolás éveket Nyíregyházán töltötte, utána hazaköltözött Tyukodra, és távolabbi céljai között sem szerepel az elköltözés. Helybeli munkájából adódóan térhasználati gyakorlatára döntő részt a településen belüli mozgás a jellemző, amelynek helyszínei leggyakrabban a munkahely, az otthon és a szülei háza, ahol rendszeresen besegít a különböző teendőkhöz (pl. nevelt gyerekek felügyelete és gondozása, kerti munkák). Társadalmi terét főként az állandóság jellemzi, ritkán alakít ki új kapcsolatokat, legyen az akár helyben, Tyukodon vagy az online színterekben, sokkal inkább a meglévőket ápolja a családtagokkal, rokonokkal, barátokkal, szomszédokkal és más helybeliekkel. Telefonon és az online kommunikáció kínálta lehetőségeket kihasználva rendszeresen tartja a kapcsolatot távolabb élő rokonokkal és barátokkal. Bea esetében a ritka, de rendszeres utazások célja elsősorban a nagybevásárlás és a rokonok, barátok meglátogatása. Saját autó hiányában elsősorban kedvesével utazik személygépkocsival, vagy időnként tömegközlekedéssel. Bea térhasználatára jellemző a

⁴⁵ A részletek Ujhelyi Nelli terepnaplójából származnak (Tyukod, 2014).

Tyukodról történő rendszeres kilépés gyakorlata (amelyhez az online világokban történő természetes részvétel – ki- és belépés – is társul), mégis hangsúlyosabb elem a tyukodi színterek közötti helyváltogatás, a kötődés egy adott helyhez és annak környékéhez. Tehát a földrajzi tér és az abban létrejött szomszédságok azok, amelyek alapvetően meghatározzák Bea társadalmi terének szerveződését. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető a nagyobb fokú érzelmi kötődés Tyukodhoz, például a büszkeség érzése akkor, amikor a Szatmári Konzervgyár Rege termékeit meglátja a boltokban.⁴⁶

2. *Élet az úton*: Bea barátnője, a húszas évei elején járó Zsuzsa, 2014 nyarán éppen munkanélküli, de családja, barátai és ismerősei körében alkalmanként műkörmépítéssel foglalkozik. Vőlegényével, a harmincas Tamással, átmenetileg annak szüleinél élnek, mert néhány hete közös otthonuk felújításába kezdtek. Bea életpályájának egyik fontos motívuma a rendszeres mozgás: eddig már kétszer költözött el Tyukodról, de mind a két alkalommal visszatért a településre. Mióta elvesztette helyben a munkáját, sokkal többször utazik el a faluból: egyrészt több szabadidővel rendelkezik, másrészt saját személygépkocsival könnyebb az utazás: „Szeretek vezetni, de tulajdonképpen muszáj is. Ha szépet akar az ember, utazni kell érte. Egy szál virágért a szomszéd városba kell utaznom” (Tyukod, 2014). Naponta akár többször is elmegy Tyukodról: bevásárlás, munkakeresés, banki ügyek intézése, tankolás, szabadidőtöltés, kapcsolatok építése és ápolása miatt. Számára az utazás, a falu napközbeni vagy végleges „elhagyása” lehetőség és cél, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy az intenzív munkakeresést sem korlátozza Tyukodra és a helyben élést is egy átmeneti időszaknak tekinti (tervei szerint még a családalapítás előtt szeretne elköltözni). Társadalmi terét is a mozgás és a változékonyság jellemzi, rendszeresen alakít ki új kapcsolatokat és a meglévőket gyakori személyes találkozókkal ápolja (például testvéréhez utazik Csengerbe, vagy sógorához Mátészalkára). Az online térben is aktív szereplő, azt egyaránt használja kapcsolattartásra és különböző szolgáltatások igénybevételére is (például rendszerint az interneten rendel alapanyagokat a műkörmépítéshez, és ruhákat, ékszereket, használati tárgyakat vásárol). Zsuzsa a különböző online és földrajzi terekben gyakran mozog egyedül, térhasználata rugalmasságot mutat, és a helyváltogatásban alapvetően lehetőségeket lát (munkavégzés, társas kapcsolatok, szabadidő eltöltése stb.).

Harmadik példánk a 3. „*többlakiság*”: A harmincas Tamás, Zsuzsa kedvese, határőrként dolgozik Csengersimánál. Korábban Gyulán tanult, majd Csengerben. Tyukodon rendkívül kevés időt tölt (kis túlzással mondható, hogy szinte „csak aludni jár haza”), mivel tizenkét órás műszakban dolgozik, és munkahelye miatt napi szinten ingázik, továbbá szabadidejét is gyakran Tyukodon kívül tölti. Rendszeresen találkozik a más-más településekről származó kollégáival, hivatalos és banki ügyeket intéz, vagy elvégzi a bevásárlásokat a közeli városokban és a Tyukod környéki falvakban. A munkahelyen és a tanulmányai alatt kialakított kapcsolatokat (munkatársak, osztálytársak és barátok) rendszeresen ápolja, sokszor találkozik velük személyesen és online is többször kommunikálnak. Tamás rövid távú céljai között szerepel az elköltözés a faluból, ám a jelenlegi, intenzív helyváltogatást kívánó életvitelt hosszú távon is szeretné fenntartani. Ezt a térhasználati praxist a napi szintű ingázás, illetve az egy napon belül többször-

⁴⁶ Lásd *A tyukodi fiatalok vidék- és városreprezentációja* c. fejezetben az „Az, hogy itt van a konzervgyár...” kezdetű idézetet.

ri és rendszeres mozgás, az állandó „úton-levés” jellemzi. Életében a találkozások, a kapcsolatok, a helyváltogatás és a kontextusok a meghatározók, amelyben esetleges a földrajzi tér, a helyszín és markánsan megjelennek az online világok.

A fenti terepnaplórészletek, a rövid etnográfiai leírások központi eleme a rendszeresen vagy rendszertelenül ismétlődő helyváltogatás Tyukod és a környező települések (falvak és városok), illetve az online és offline színterek között – függetlenül attól, hogy ez elsősorban szükség és kényszer vagy sokkal inkább már-már életforma.⁴⁷ Ebben tulajdonképpen semmi meglepő nincs, hiszen a kortárs globális folyamatjelenségekkel átszótt 21. század eleji világunkban az emberek, dolgok és képzetek mozgása, a folyamatos és sokszor rendkívül dinamikus, illetve intenzív változás már szinte természetesnek, sőt szociokulturális valóságunk szükségszerű vonásának tűnik. Ennek felismerésével – ezen a ponton kapcsolódunk vissza a fentebb kifejtett módszertani részhez – az antropológus egyrészt dönthet úgy, hogy helyben maradva, egy adott földrajzi hely lokális szociokulturális terében vizsgálja az ott tapasztalható jelenségeket, teszem azt például egy mexikói menekülttáborban dolgozva a Mexikóból az USA-ba igyekvő embereket, a vándorlás folyamatában érő erőszakformákat összefüggésben a reményhez, várakozáshoz és az empátiához kapcsolódó folyamatokkal (Vogt 2012: 66–86). Másrészt az is indokolható módszertani választás, kutatási stratégia vagy szemléletmód lehet, ha a kutató követi a dolgok, emberek és képzetek vándorlását a különböző színterekben. Mi ez utóbbi mellett döntöttünk és, ahogy fentebb utaltunk rá, igyekeztünk a fizikai térben nyomon követni a tyukodi fiatalok mozgását a faluban és a környező településeken egyaránt – függetlenül attól, hogy azok városok vagy falvak voltak-e.

A vidéki és városi terek közötti átjárhatóság megnövekedésével a kettő közötti viszony is megváltozott. Ahogyan a kultúra deterritorializációja megfosztotta a kultúrát földrajzi helyhez kötöttségétől, ugyanígy a vidék fizikai térhez kötöttségének megkérdőjelezése rávilágított arra, hogy a sokrétű társadalmi terek átfedik a különböző földrajzi tereket, és a 21. század elején már nem lehet egymástól földrajzi és szociokulturális értelemben elkülönülő vidékről és városról beszélni (Csurgó 2013: 28). Ezt mi sem példázza jobban, mint az, hogy egyazon fizikai térben működő szociokulturális viszonyrendszer részese lehet egy falu és egy város lakója is mondjuk egy városban vagy történetesen éppen vidéken található oktatási intézmény keretében.

Mivel Tyukodon középiskola nincs, így a helyiek közép- és felsőfokú tanulmányait a környező településeken, elsősorban a városokban (például Csenger, Mátészalka, Fehérgyarmat, Debrecen) folytatják. Ennek köszönhetően már középiskolás korukban vagy felsőtagozatosként hétköznapijaik döntő részét töltik városokban, a legnagyobb természetességgel használják annak

47 Nemcsak a fiatalok, hanem a középkorúak esetében is hasonló a helyzet, vagyis a Tyukodról történő rendszeres (napi és heti szintű) ki- és belépés gyakorlata ebben a korosztályban is általános: „*Most elég sűrűn voltam [a falun kívül], Csengerbe is már a héten kétszer kellett menni. (Mit intéztél Csengerben?) A munkahely ügyébe kellett menni, most felvettek dolgozni. De ma még megyek Csengerbe, mert a kicsit vinni kell bőrgyógyászatra. Minden hétfőn Nyíregyháza, tanfolyam, kilenctől ötig.*” (negyven körüli nő, könyvtáros, Tyukod, 2014).

fizikai és társas tereit.⁴⁸ Az oktatás mellett a munka,⁴⁹ az egészségügy, a fogyasztás⁵⁰ és a turizmus⁵¹ azok a területek, amelyek miatt a tyukodi fiatalok naponta, illetve naponta többször is, időszakosan vagy rendszertelenül kilépnek a faluból. A globális változások folyamatoknak köszönhetően a mobilitás mint önmagában vett érték a tyukodi fiatalok körében is meghatározó: „Szerintem mindenkinél az [a döntő], hogy, tényleg, aki így arra van beállva, hogy na igenis elvégezte a tanulmányait és dolgozni akar, akkor, ha nincs úgy beleszerelmesedve egy-egy városba, mert ismerek olyat is, aki váltig ragaszkodik, hogy na most akkor én csak itt vagyok hajlandó élni, és addig megy, míg ott nem talál munkát, akkor szerintem bárhová elmennek [t.i. a fiatalok], ahol jó [munka]lehetőségük adódik. És szerintem ez a jó, tehát nem szabad így ragaszkodni dolgokhoz, meg ilyen röghöz kötötnék lenni, tehát szerintem merni kell így vállalkozni”.⁵²

A környező települések fizikai terének használatával párhuzamosan a társas kapcsolati rendszerek is kiépülnek. Tyukod és a környéken található városok és falvak között egy sajátos szociokulturális és gazdasági hálózat működése figyelhető meg, aminek legmarkánsabb és folyamatosan újratermelő eleme a ki- és beházasodás gyakorlatára épül. Ezek lesznek azok a kapcsolatok, amelyek a legerősebbek és egyben a legmeghatározóbb társadalmi szálak a környező települések irányába. Egy húszas éve elején járó nő, aki porcsalmi férjével hosszú távon is Tyukodon szeretne élni, egyrészt rendszeresen látogatja férje családját Porcsalmán, és ott részt vesz a kisebb-nagyobb kerti munkálatokban, másrészt intenzíven alakítja a tyukodi szomszédságok mindennapjait, például kisegíti a helyi rászorulókat: „Volt egy néni, és ő tényleg ilyen kis, nagyon kis egyszerű néni volt, és akkor csak úgy lehetett ezt a munkát, hogyha kártyára jön a pénz. (...) Akkor végül is annyiban maradtunk, hogy az én számlámra jött az ő fizetése. (...) Jaj, de szegény néni mindig, minden hónapban, amikor fizetés volt, nem győzött hálálkodni”.⁵³

48 A Tyukodtól 14 km-re található Csenger mellett a tyukodi felső tagozatos gyerekek és középiskolások Fehérgyarmat, Mátészalka, esetleg Nyíregyháza, Debrecen vagy Budapest szakiskolaiba és nyolcosztályos, illetve négyosztályos gimnáziumaiba járnak.

49 A nem helyben dolgozó tyukodi fiatalok döntő többségének munkahelye Mátészalkán van, ahol legtöbbször a Hoya és a Zeiss gyárakban, a különböző áruházláncokban (például Tesco vagy Penny), bankokban, illetve a kórházban dolgoznak. Továbbá a megkérdezettek a csengeri cipőgyárban, illetve a helyi hivatalokban végeznek munkát, valamint a környező településeken – például Porcsalmán, Pátyodon, Csengerújfalun, Csengersimán – dolgoznak különböző hivatalokban és a helyi adminisztrációban vagy szociális területen.

50 A tyukodiak néhány évvel ezelőttig gyakran jártak Romániába bevásárolni, elsősorban Szatmárnémetibe, de a cigaretta és az üzemanyag határon túli beszerzése sem volt ismeretlen gyakorlat. Érdekes módon azt tapasztaltuk, hogy napjainkban a tyukodi fiatalok számára nincs igazán jelentősége annak, hogy a település a román–magyar határhoz (Csengersima) közel, nagyjából 21 km-re helyezkedik el. Az eddigi tapasztalatok alapján azt mondhatjuk, hogy a határ közelsége gyakorlatilag nem befolyásolja a helyi fiatalok életét. Ezt a képet tarkítja az, hogy akinek vannak rokonai a határ román oldalán, az a családi kötelékek miatt rendszeresen jár Romániába, vagy néhány fiatal kirándulni megy oda.

51 A tyukodi fiatalok a környék természeti adottságait kiélvezve gyakran járnak fürödni és piknikezni például a 40 km-re lévő Túrsvándiba a Túr folyóhoz, vagy Csengernél a Szamos folyóhoz. A korábbi gyakorlathoz képest mára Romániába már főként csak kirándulni, pihenni járnak a tyukodiak, de ez sem mondható túl gyakorinak – kivéve azt a néhány embert, aki Szatmárnémetiben dolgozik, például a kórházban.

52 24 éves nő, munkanélküli, Tyukod, 2012.

53 24 éves nő, művelődésszervező, Tyukod, 2014.

A globális hatásoknak kitett tyukodi színterek sokszínűségét mutatja, hogy annak a helyi fiatalnak a térbeélési gyakorlatában, akinek családja erdőterülettel rendelkezik helyben, és ő maga Nyugat-Magyarországon erdőmérnöknek tanul, a település határa (illetve az azt magában foglaló vadászterület) és a faluhoz tartozó két tanya (Szalmaváros és Zsírostanya) is meghatározó hely. Előbbi a „kiváltságos dolognak” tételezett vadászat mint a kikapcsolódás, a szabadság megélésének helyszíne, utóbbi a közeljövőben megcélzott elvonulás terepe. *„Míg itthon, hogyha szabadságra vágyok, ki akarok kapcsolódni, akkor kiülök vadászni, bár ez nem mindenkinek lehetősége a falusiak közül, ez kiváltságos dolog”*.⁵⁴

A tanyák esetében a 2010-es évek első felében nem volt megfigyelhető a szociális migráció, vagyis nem költöztek ki lecsúszó vagy lecsúszott társadalmi rétegek a könnyebb megélhetés reményében. Ugyanakkor a tanya mint „rejtekhely” vagy sokkal inkább a rekreáció helyszíne jelenik meg az előbb bemutatott tyukodi fiatallal folytatott egyik beszélgetésben:⁵⁵ *„... élő példa itt vagyok én, nekem teru, vagy hát az is felmerül, hogy esetleg kiépíteni egy [házat], hát mondjuk az álom, az egy faház, mint erdőmérnök, vagy nem is tudom... De amúgy van elképzelés azzal kapcsolatban, hogy ott kialakítani egy nyugodtabb környezetet...”*.⁵⁶

A „városba járás”, amellet, hogy természetes és szükségszerű, költséges és időigényes, a tyukodi fiatalok körében, úgy tűnik, egyfajta társadalmi presztízssértéssel is bír, pontosan a költség és az időráfordítás, valamint a városban szerezhető társadalmi kapcsolatok miatt. Aki gyakrabban látogatja a városi helyszíneket (oktatás, szórakozás, fogyasztás, egészségügy, hivatali ügyintézés érdekében), az nemcsak jobban tájékozódik a város fizikai terében, hanem annak szociokulturális színtereiben is otthonosabban mozog. Többször találkozik a városban élő barátaival, osztálytársaival, ismerőseivel, jobban tudja, mit és hol érdemes megvásárolni. A városba utazások számának csökkenésével (például a középiskola befejeztével) és rendszerességének átalakulásával párhuzamosan a fiatalok körében egyre meghatározóbb színtérként jelennek meg az online világok és egyre gyakoribb lesz az internet segítségével igénybe vehető szolgáltatások használata, például ruházati cikkek, használati tárgyak vagy gyógyászati eszközök rendelése online.

A vidék és város, a lokális és globális közötti komplex viszonyrendszert jól szemlélteti az, hogy a tyukodi fiatalok számára szociokulturális életviláguk magától értetődő vonatkoztatási pontjai egyaránt lehetnek helyben, vagyis Tyukodon, tehát vidéken és a környező városokban, illetve falvakban (Mátészalka, Csenger, Fehérgyarmat, Pátyod, Csengersima, Porcsalma, Ura, stb.) – hiszen kapcsolathálójuk és mindennapi tapasztalataik sem csupán Tyukodhoz kötik őket –, valamint az online színterekben. A kutatás alanyainak térhasználati gyakorlatában egyáltalán nem érvényesül a falu-város fejlődési hierarchia, hanem egy olyan térstruktúra rajzolódik ki, amelyben a települések egymáshoz viszonyított pozícióját alapvetően a teret használók mentális

54 23 éves férfi, faipari és erdőmérnöki szakon tanul Sopronban, Tyukod, 2014.

55 2012-ben az egyik tanya egy területén egy román–magyar származású házaspár alakított ki egy kelles lakhelyet, ahonnan rendszeresen utaztak Szatmárnémetibe és Románia egyéb nagyvárosaiba, ahol saját üzlettel rendelkeztek. A tanya, illetve pusztá mint a szociális migráció és az elvonulás terepe Magyarország egyéb területein is ismert jelenség, lásd például Old és Moca környékét: Virág 2013: 53–54.

56 21 éves férfi, faipari és erdőmérnöki szakon tanul Sopronban, Tyukod, 2012.

távolságérzékelése határozza meg. Ennek elemei a következők: az utazás célja, a Tyukod és az adott település közötti távolság autóúton, az úthálózat minősége, az utazáshoz szükséges idő, a tömegközlekedési lehetőségek és az adott településen élőkkel kialakított társas interakciók intenzitása, a szociokulturális és emberi kapcsolatok természete (közeli vagy távoli rokon, barát, ismerős, osztálytárs stb.).⁵⁷ A különböző települések lakói közötti rendszeres, intenzív és kölcsönös kapcsolat megteremt az összetartozás érzését, és lehetőséget biztosít annak megélésére.

A funkcionalitás, a praktikusság – vagyis az, hogy mit, hol lehet a leggyorsabban, legkönnyebben, legegyszerűbben elintézni, beszerezni, megoldani – és az ésszerűség is jelentősen befolyásolja azt, hogy melyik tyukodi fiatal hová és hányszor utazik ügyei elintézésé érdekében. Például a fiatalok sokszor arra törekcsenek, hogy „összegyűjtsék” a Tyukodon kívüli tennivalókat, és egy út keretében intézzék el azokat. Ennek érdekében összesűrítenek vagy elhalasztanak teendőket, hogy kevesebbszer kelljen utazniuk, ezzel racionalizálva a költségeket (benzinköltség és buszjegy ára), és jobban gazdálkodva az utazáshoz szükséges idővel. Ugyanakkor a fiatalok egyúttal elintézik idős hozzátartozóik, szomszédjaik vagy ismerőseik teendőit is (például nagyobb bevásárlást vagy hivatali és banki ügyintézt).

Egyet kell értenünk Csurgó Bernadett vidékszociológussal abban, hogy „a sokrétű társadalmi tér átfedi a különböző földrajzi tereket” (Csurgó 2013: 28), hiszen a tyukodi fiatalok szociokulturális kapcsolathálója sem kötött földrajzi határokhoz. Olyannyira nem, hogy természetes módon férnek meg egymás mellett a különböző online és offline terek és helyek, sokszínű szomszédtságokat alakítva ki az online világokban és a földrajzi térben. A társadalmi tér sokrétűsége napjainkban, különösen a fiatal (Y és Z) generációk esetében, egy olyan társadalmi valóságot jelent, ahol az online és offline világok a mindennapokban együttesen, egymástól elválaszthatatlanul vannak jelen.⁵⁸ Például korántsem különleges dolog az, hogy a terepmunka során a kutatót egy-egy beszélgetést követően ismerősnek jelölik a Facebookon. Ahogyan az sem, hogy a tyukodi fiatalok Facebook-oldalán is valamilyen mértékben nyomon lehet követni azt, hogy ki, mikor, milyen helyszínen mit csinált – teszem azt, egy szombat este Fehérgyarmaton pizzázott a barátai és az egyik kutató társaságában.

A terepmunka időszakában több olyan Facebook-csoport is működött, amit tyukodiak, fiatal felnőttek vagy helyi fiatalok, illetve gyerekek hoztak létre. Ez a közösségi oldal egyrészt rendkívül kitágította az emberek tyukodi ismerőseinek körét, másrészt bizonyos rendezőelvek szerint (egy-egy osztály, iskolai diákönkormányzat stb.) kisebb-nagyobb csoportokba tömörítette őket – egyfajta online szomszédtságok formájában. Ezzel párhuzamosan azonban egy-egy

57 A Tyukodhoz látszólag közel, mindössze 13,5 km-re fekvő városba, Nagyecsedre nem vezet aszfaltzott út, így azt csupán Mátészalkán keresztül vagy jó időben biciklivel, esetleg autóval lehet megközelíteni. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy a tyukodi fiataloknak nincs olyan intenzív kapcsolata Nagyecseddel és a nagyecsediekkel.

58 Az online világok és kutatási módszerek társadalomtudományi jelentőségének felismerését tükrözi az a folyóiratcím, amit az egyik kutató, Lajos Veronika és Farkas Judit szerkesztett (*U mad bro?* Replika 90–91. 2015/1–2. Online elérés: https://www.researchgate.net/publication/290816936_Teljes_lapszam_Farkas_Judit_es_Lajos_Veronika_szerk_Replika_90-91_20151-2_Belepés_Jelszoval_Online_vilagok_es_kutatasi_modszerek). Az online világok és interakciók vizsgálatának irányait a magyar néprajztudományban és kulturális antropológiában áttekintő tanulmány: Lajos 2016: 830–851.

fiatal felhasználó tudatosan távol maradt a tyukodi Facebook-csoportoktól, mert nem akart olyanokkal online ismertségbe kerülni, akiket személyesen nem ismer. „Kértek rá, de nem vagyok most egyiknek [t.i. Facebook-csoportnak] sem tagja... most külön csoportokat miért hozunk Tyukodon létre? Ez egy hülyeség, nem? Miért van több, miért külön csoportok? Csinálnának egyet! Nem mindenki ismerősöm Tyukodon és nyilvánvalóan van olyan ember, akit nem kedvelek, vagy nem vagyok vele jóba, vagy nem ismerem, akkor a csoporton belül miért legyen az ismerősöm?”⁵⁹ Különösen izgalmas, ahogy ennek a húszas évei elején járó fiatal nőnek a Facebook-oldalán található társadalmi kapcsolatrendszere nagymértékben megfeleltethető az offline társadalmi térbeli viszonyoknak – függetlenül attól vagy talán éppen azért, mert a beszélgetőtársnak nem áll szándékában hosszú távon Tyukodon élni. Jelen esetben tehát a születés, a lakóhely, a rokonság, a munka és az iskola mint „megszokott összetartozási forma viszonylag stabil közösségeit és hálózatait” (Appadurai 2008: 245) nem írják felül az online világok nyújtotta sokszínű találkozási lehetőségek – legalábbis Tyukodra vonatkozóan nem.

A földrajzi terek tehát napjainkban sem veszítették el teljesen jelentőségüket, ugyanakkor a globális kulturális áramlások és változásfolyamatok rendszeresen és intenzíven módosítják, át-, illetve felülírják a helyekből adódó szociokulturális meghatározottságokat, sokszínű perspektívákat és tapasztalati tereket kínálva a mindennapi történések és események értelmezéséhez, továbbá az önazonosság és az önmegkülönböztetés megalkotásához és megéléséhez. Fentebb láthattuk például, hogy a Tyukodon élő fiatalok körében is vannak olyanok (*mozgás helyben* térhasználati gyakorlat), akik jelentősen kötődnek érzelmileg a településhez és a földrajzi szomszédságokhoz. Mindazonáltal ez a fokozott érzelmi kötődés nem feltétlenül jelenti azt, hogy emiatt a fiatalok jelentős része ne költözne el Tyukodról, ám azt többször tapasztaltuk, hogy a családi, baráti kötelékek erőssége miatt gyakran látogatnak haza nem csak a környező városokban munkát vállaló és a felsőoktatásban tanuló fiatalok, hanem a távolabbi településeken élők is. A tyukodi fiatalok közötti fragmentáció és differenciálódás folyamatait és a „viszonylag stabil közösségek” meghatározó szerepét pedig a tyukodi Facebook-csoporttal kapcsolatos példa szemléltette.

ÖSSZEGZŐ GONDOLATOK

Jelen írásunkban azt a társadalomtudományi álláspontot képviseljük, amit Szabó Á. Töhötöm etnográfus a következőképpen fogalmazott meg: „De az egyértelmű, hogy mára a kis helyek és a nagy témák közötti ingamozgás a kulturális antropológia művelésének mind a terepkutatás, mind a szövegek létrehozása, a tudástermelés szintjén egyfajta követelményévé vált” (Szabó 2015: 106). Avagy fontosnak tartjuk a megismerés (*etnography* mint módszer), az antropológiai tudás és az etnográfiai írás (*etnography* mint szöveg) elhelyezését lokális és globális, a mikroszerkezetet és a makrostruktúrákat együttesen kezelő értelmezési keretekben.

Tanulmányunk központi problémája vidék és város kortárs viszonya a lokális társadalomban élők mindennapi életében. Ennek érdekében egyrészt megvizsgáltuk a tyukodi fiataloknak

59 22 éves nő, munkanélküli, Tyukod, 2014.

a vidéket és a várost leíró narratívumait, másrészt megfigyeltük mindennapi gyakorlatukat, a vidéki és városi terek használatát. Számos szakemberhez hasonlóan, mi magunk is többször szembesültünk azzal munkánk során, hogy a modern társadalomtudományokban alkalmazott klasszikus koncepciók és dichotómiák – mint például vidék és város, helyhez kötött közösség-fogalom – egyre kevésbé alkalmasak a jelenkori szociokulturális folyamatok megértéséhez és elemzéséhez.

Egyfelől azt tapasztaltuk, hogy a kortárs vidékszociológiai kutatások számos tanulsággal szolgálhatnak a 21. század eleji vidék és város rendkívül összetett viszonyának antropológiai értelmezéséhez is. Másfelől világossá vált, hogy a lokális társadalomban rendszeresen használt színterek – beleértve akár a városi és falusi, akár az online világokat, továbbá a különböző diszkurzív tereket is – együttes vizsgálata számos módszertani kihívást támaszt a gyakorlatban. Függetlenül attól, hogy a szakember a tudományos megismeréshez milyen metódust használ, és attól is, hogy a jelen keretekben tárgyalt kutatási stratégia leírásaként, egyfajta tudományos szemléletmódként értelmezett több színterű etnográfia már két évtizede szolgáltat példákat a „kis helyek és nagy témák közötti ingamozgás” megvalósítására.⁶⁰

FELHASZNÁLT IRODALOM

APPADURAI, Arjun

2001 A lokalitás teremtése. *Regio* 3. 4–31.

2008 Különválások és különbségek a globális kulturális gazdaságban. In: NIEDERMÜLLER Péter–HORVÁTH Kata–OBLATH Márton–ZOMBORY Máté (szerk.): *Sokféle modernitás. A modernizáció stratégiai és modelljei a globális világban*. L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest, 238–261.

COLEMAN, Simon–von HELLERMANN, Pauline (szerk.)

2011 *Multi-sited Ethnography. Problems and Possibilities in the Translocation of Research Methods*. Routledge, New York.

CLIFFORD, James–MARCUS, George (eds.)

1986 *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. University of California Press, Berkeley.

CLIFFORD, James

1997 Spatial Practices: Fieldwork, Travel, and the Disciplining of Anthropology. In GUPTA, Akhil–FERGUSON, James (eds.): *Anthropological Locations. Boundaries and Grounds of a Field Science*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 185–222.

2003 Térbeli gyakorlatok (terepmunka, utazás). *Magyar Lettre Internationale* 49. 11–17.

⁶⁰ A több színterű etnográfia problémájával foglalkozó első generáció munkáját fémjelző kötet: Gupta–Ferguson 1997; a második generáció esetében lásd pl: Falzon (ed.) 2009; Coleman–von Hellenmann (eds.) 2011. vagy a migrációkutatáshoz kapcsolódva: Hirvi–Snellman 2012.

CSITE András

1999 A paraszti közösségtől a ruralitásig. A nemzetközi vidékkutatások utóbbi harminc évének néhány kulcsproblémája. *Szociológiai Szemle* 3. 134–153.

CSURGÓ Bernadett

2007 Vidékképek a politikában a parlamenti beszédek tükrében I. In: BODA Zsolt–KOVÁCH Imre–SZOBOSZLAI György (szerk.): *Fiatal kutatók elitekről, kampányokról, vidékimázsokról. Mikroelemzések politikai jelenségekről*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 89–102.

2013 *Vidéken lakni és vidéken élni*. Argumentum Kiadó, Budapest.

FALZON, Mark-Anthony (ed.)

2009 *Multi-sited Ethnography. Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research*. Ashgate, Aldershot.

FARKAS Judit

2011 „India magyarországi mosolya”. Ellenvilágok és élménymodellek párbeszéde Krisnavölgy ökofalu turizmusában. In: FEJŐS Zoltán (szerk.): *Színre vitt helyek*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 62–81.

2014 „Kicsi kis hősök.” Az ökofalu-mozgalom története és gyökerei. *KOVÁSZ* 18 (1–4) 3–26.

FEJŐS Zoltán

1998 Modernizáció és néprajz. In: Szűcs Alexandra (szerk.): *Hagyomány és modernizáció a kultúrában és a néprajzban*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 7–19.

FOUCAULT, Michel

1991 A diskurzus rendje. *Holmi* 7. 868–889.

GRILLO, Ralph

1985 Applied Anthropology in the 1980s: Retrospect and Prospect. In: GRILLO, Ralph–REW, Alan (eds.): *Social Anthropology and Development Policy*. Tavistock Publications, London–New York, 1–36.

GUPTA, Akhil–FERGUSON, James

1997 Discipline and Practice: „The Field” as Site, Method, and Location in Anthropology. In: GUPTA, Akhil–FERGUSON, James (eds.): *Anthropological Locations. Boundaries and Grounds of a Field Science*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 1–46.

HANNERZ, Ulf

1998 Transnational Research. In: Bernard, H. Russell (ed.): *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. Altamira Press, 235–256.

2003 Being There...and There...and There! Reflections on Multi-Site Ethnography. *Ethnography* 4:2, 2001–2016.

HILLERY, George

1955 Definitions of Community: Areas of Agreement. *Rural Society* 20. 111–125.

HIRVI, Laura–SNELLMAN, Hanna (szerk.)

2012 *Where is the Field? The Experience of Migration Viewed through the Prism of Ethnographic Fieldwork*. Finnish Literature Society, Helsinki.

KEMÉNYFI Róbert

2004 *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

KISS Dénes

2005 Erdélyi falvak a 21. században. *Magyar Kisebbség* 3–4. (36–37.) 60–77.

KISS László

2007 Vidékmeghatározási viták az ezredfordulón. In: KOVÁCH Imre (szerk.): *Vidék- és falukép a változó időben*. Argumentum Kiadó, Budapest, 233–253.

KOTICS József

2007 A magyar közösségkutatások huszadik századi története. In: KOVÁCS Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum–PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 23–42.

KOVÁCH Imre

2007 A múlt és a jelen vidékképe. In: Uő (szerk.): *Vidék- és falukép a változó időben*. Argumentum Kiadó, Budapest.

2012 *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. Argumentum Kiadó–MTA TK SZI, Budapest.

KOVÁCS Éva

2007 A közösségtanulmányoktól a lokalitás megismeréséig. In: KOVÁCS Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum–PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 7–21.

2013 Bevezetés. In: KOVÁCS Éva–VIDRA Zsuzsanna–VIRÁG Tünde: *Kint és bent. Lokalitás és etnicitás a peremvidékeken*. L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest, 7–19.

KOVÁCS Éva–VIDRA Zsuzsanna–VIRÁG Tünde

2013 *Kint és bent. Lokalitás és etnicitás a peremvidékeken*. L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest.

LAJOS Veronika

2013 A modernitás eleganciája. A kritikai szembenézés társadalomtudományi gyakorlatának néhány aspektusa. *Kultúra és Közösség* 4. 43–54.

2015 Mozgásban a világ. A több színterű etnográfia (*multi-sited ethnography*) kérdése. In: JAKAB Albert Zsolt–KINDA István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Székely Nemzeti Múzeum, Kolozsvár, 163–172.

2016 Internet és etnográfiai jelenkorkutatás. Tárgyi és módszertani kérdések, etikai természetű dilemmák. In: KAVECSÁNSZKI Máté–KEMÉNYFI Róbert–MARINKA Melinda–NAGY Éva (szerk.): *Diptichon. Tanulmányok Bartha Elek tiszteletére*. DE Néprajzi Tanszék, Debrecen, 830–851.

MARCUS, George

1986 Contemporary Problems of Ethnography in the Modern World System. In: CLIFFORD, James–MARCUS, George E. (eds.): *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. University of California Press, Berkeley, 165–193.

1995 Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 24. 95–117.

MEGYESI Boldizsár

2007 A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei. In: KOVÁCH Imre (szerk.): *Vidékiek és városiak. A tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. L'Harmattan Kiadó és az MTA Politika Tudományok Intézete, Budapest, 27–43.

MEYROWITZ, Joshua

2005 A globalitás hajnala. A hely és önazonosság új élménye a globális faluban. *Világosság* XXXVI. 2005/6. 29–30.

MORMONT, Marc

1987 Rural Nature and Urban Natures. *Sociologia Ruralis* Vol. 27. No. 1. 3–20.

NIEDERMÜLLER Péter

2005 Az antropológia metamorfózisai: perspektívák a (késő) modern társadalom kutatásában. *Tabula* 1. 3–18.

2006 A lokalitás metamorfózisai. *Replika* 56–57. 33–44.

JONES, Owen

1995 Lay Discourses of the Rural: Developments and Implications for Rural Studies. *Journal of Rural Studies* Vol. 11. No. 1. 35–49.

RAPPORT, Nigel

2002 Community. In: BARNARD, Alan – SPENCER, Jonathan (eds.): *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. Routledge.

REDFIELD, Robert

1947 The Folk Society. *American Journal of Sociology* Vol. 52, No. 4 (Jan. 1947), pp. 293–308.

1960 *The Little Community; Peasant Society and Culture*. University of Chicago Press.

SÁRKÁNY Mihály

2000 Közösségtanulmányok és összehasonlításuk lehetőségei. In: Uő: *Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában*. Budapest, L'Harmattan, 56–71.

SZABÓ Á. Töhötöm

2005 Megismerés és tapasztalat: az erdélyi falu problematikája. *Magyar Kisebbség* 3–4. (36–37.) 117–137.

2015 Az egyedi és az általános feszültségei: a kulturális antropológia tanulságairól a globális világban. *Regio* 2. 106–121.

SZÉCSI Gábor

2010 A közösség mint bizalmi folyamat. Közösségfogalom az elektronikus kommunikáció korában. In: GÁBOR György–VAJDA Mihály (szerk.): *A lét hangoltsága*. Budapest, Typotex, 331–340.

SZIJÁRTÓ Zsolt

2007 A hagyomány és modernitás dichotómiája. In: Török József (szerk.): *Hagyomány és modernitás*. Szeged: Csongrád Megyei Közművelődési, Pedagógia és Sportintézmény. 26–36.

2008a A turizmus etnográfiaja. In: SZIJÁRTÓ Zsolt: *A hely hatalma: lokális szcénák – globális folyamatok*. Gondolat Kiadó, Budapest, 163–215.

2008b Turizmus és regionalizmus a Káli-medencében. Egy kutatás tapasztalatai. In: Szijártó Zsolt: *A hely hatalma: lokális szcénák- globális folyamatok*. Gondolat Kiadó, Budapest, 179–194.

TÓTH G. Péter

2002 A „közösség”. Egy fogalom megalkotása, kiteljesedése, széthullása és felszámolása. In: PÓCS Éva (szerk.): *Közösség és identitás* (Studia Ethnologica Hungarica III.). Budapest, L'Harmattan, 9–31.

TÖNNIES, Ferdinand

2004 *Közösség és társadalom*. Gondolat Kiadó, Budapest.

FARKAS Judit–LAJOS Veronika (szerk.)

2015 *U mad bro?* Replika 90–91. 2015/1–2. Online elérés: https://www.researchgate.net/publication/290816936_Teljes_lapszam_Farkas_Judit_es_Lajos_Veronika_szerk_Replika_90-91_20151-2_Belepess_Jelszoval_Online_vilagok_es_kutatasi_modszereik

VIRÁG Tünde

2013 Demográfiai szerkezet és migrációs logikák. In: KOVÁCS Éva–VIDRA Zsuzsanna–VIRÁG Tünde: *Kint és bent. Lokálitás és etnicitás a peremvidékeken*. L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest, 37–56.

VOGT, A. Wendy

2012 Ethnography at the Depot. Conducting Fieldwork with Migrants in Transit. In: HIRVI, Laura–SNELLMAN, Hanna (eds.): 2012 *Where is the Field? The Experience of Migration Viewed through the Prism of Ethnographic Fieldwork*. Finnish Literature Society, Helsinki, 66–86.

2011 Népszámlálás. Központi Statisztikai Hivatal

http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_16_2011.pdf (letöltve 2014. november 9-én)